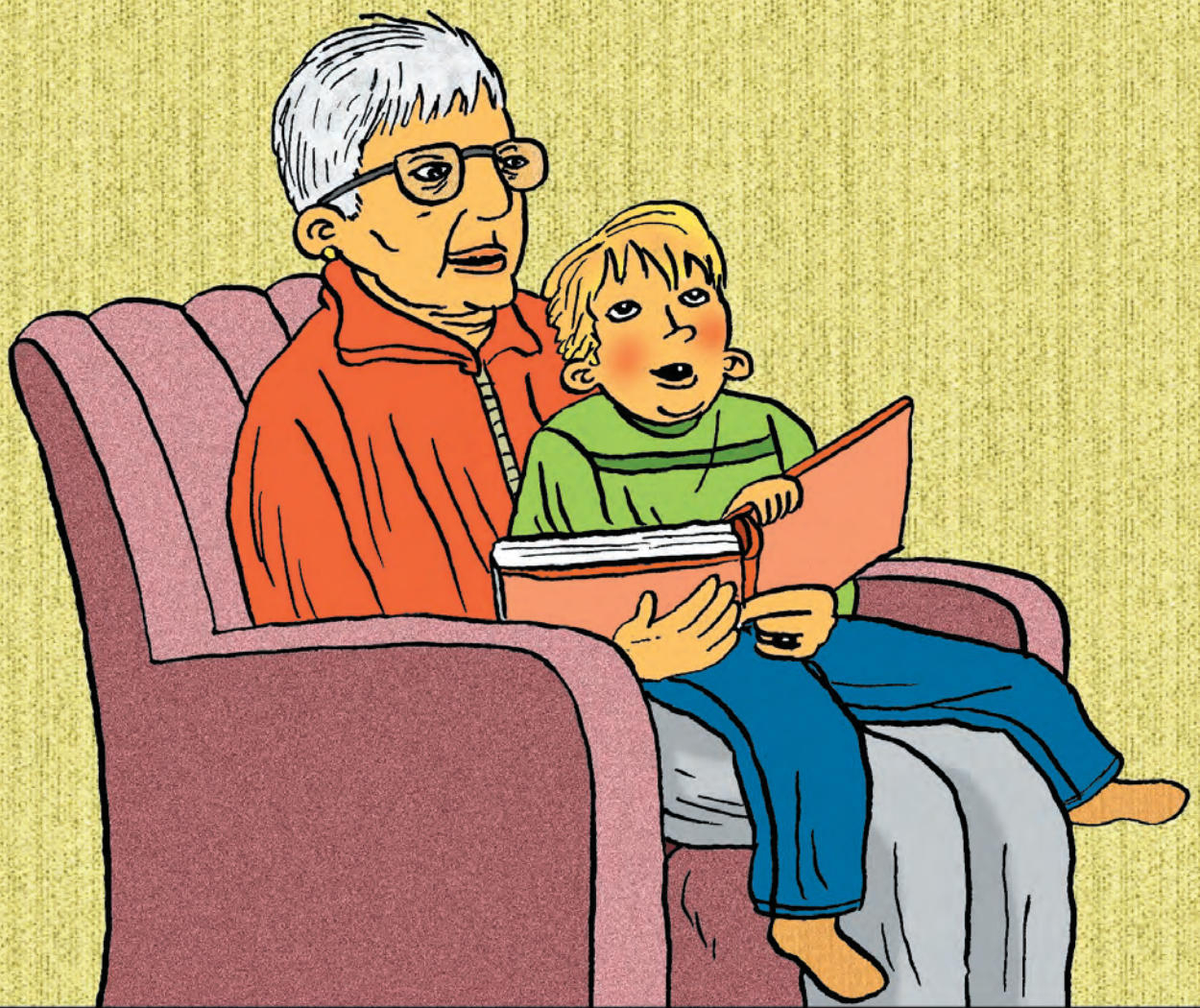


dialog

medlemsblad for ISAAC Norge



- 4 Hva er Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK)?
- 9 ASK grunnpakke - mine første ord
- 12 Gareth snakker ikke, men får sagt en hel masse!
- 17 Mats ble atferdsregulert, men ville egentlig bare kommunisere

isaac

International Society for Augmentative
and Alternative Communication

HELSE OG
REHABILITERING

Ekstra nummer 2008



Monica M. Fjelldal
leder ISAAC Norge

Ansvarlige redaktør:
Hanne Almås

Redaksjonsgruppe:
Hanne Almås og resten av styret i ISAAC Norge

Redigert av *Hanne Almås*.

E-post: hanne.almas@statped.no

Web: www.isaac.no

Forsidefoto: er hentet fra informasjonsbrosjyren som følger bladet. Det er tegnet av Edvin Claesson.

Leder

Hei alle sammen!

Alle barn har rett til ... Med denne setningen startet alle Jon Blund-filmene da Tøffe Tøfflus snurret film i Skomakergata. En av rettighetene som opprinnelig er hentet fra FNs konvensjon om barnets rettigheter er, alle barn har rett til å si sin mening og bli hørt. Alle barn uansett alder har rett til å si sin mening og alle har noe de skal ha sagt.

Dette gjelder selv om ikke alle kan si det med tale. Noen barn må si sine meninger på andre måter en den tradisjonelle talen. Disse andre måtene å si ting på kommer inn under det som kalles alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK). ASK kan sies å være alt som hjelper den som ikke har tale til å få sagt det han eller hun ønsker å si.

ASK kan være bruk av kroppsspråk. Noen former for kroppsspråk er veldig tydelig. Et eksempel er gesten "å vinke". Andre former krever mer innsats fra samtalepartnerne for å forstå, som registrering av muskelspenninger hos barnet når noe for eksempel er spennende, skummelt eller galt. Videre kan ASK være håndtegn, grafiske symboler, kommunikasjonsbøker og talemaskiner. Uansett hvilke kommunikasjonsformer en tar i bruk er det hensiktsmessig og viktig å starte tidlig med å gi barnet muligheten til å uttrykke noe.

Dialog er tidsskriftet til ISAAC Norge og dette er et ekstranummer av Dialog. Ekstranummeret gis ut i forbindelse med at vi gir ut informasjonsbrosjyren "Når barnet ikke begynner å snakke – hva gjør vi da?" Brosjyren, som er laget i samarbeid med Torshov -og Trøndelag kompetansesenter med støtte fra Helse- og rehabilitering, ble til fordi det ofte er slik at barn som har en utydelig tale, mangler tale eller har en avvikende språkutvikling, ikke får en erstatning eller

støtte til talen. De som får det får det senere enn de burde.

Brosjyren er sendt ut til alle landets kommuner og PP-tjenester. Den er først og fremst en brosjyre som skal kunne gi foreldre og foresatte tips og råd på veien. Dialog følger med utsendelsen til kommunene slik at fagfolk i helsestasjonene og på PP-kontorene skal få med en variert oversikt over hva alternativ og supplerende kommunikasjon kan være, hvilke tiltak som kan være aktuelle og hvor man kan søke bistand.

Ekstranummeret av Dialog inneholder et variert utvalg av artikler som belyser noen av områdene innen ASK. Formålet er å gi dere lesere en liten innføring i et felt som er omfattende og dessverre lite kjent. Med brosjyren og ekstranummeret av Dialog håper vi å gjøre feltet ASK mer kjent slik at flere barn får muligheten til å si sin mening på et tidligere tidspunkt ved at de får tidlig tilgang til ASK.

Dialog går i tillegg til alle medlemmer av Isaac Norge.

Både brosjyren og temautgaven av Dialog kan lastes ned fra Isaacs hjemmesider på www.isaac.no

God lesing

Styret i ISAAC Norge

Monica Maasø Fjelldal, leder
Hanne Almås, styremedlem
Turid Brynildsrud styremedlem
Tone Mjøen, styremedlem
Synnøve Flatebø Hoelseth styremedlem

Torunn Borgersen, varamedlem
Line Kristiansen, styremedlem

Blissgruppen

Torhild Kausrud, leder for blissgruppa
Marit Kval Hagemoen
Kerstin Hellberg
Veronika Trenum

Leker og stimuleringsmateriell for barn og voksne!

Vi tilbyr:

- veiledning av ergoterapeut ved valg av utstyr
- stor utstilling av sansestimulerende hjelpemidler/leker

Besøk vår webside: www.amajo.no



HENGEKØYER
i mange størrelser
til lek og trening



DUKKER som utvikler
empati og kontaktevne



KULEDYNE stimulerer sansene
og hjelper en urolig kropp



PALETTO – et hjelpemiddel for
lek og kommunikasjon

amajo

Hellinga 16D, 1481 Hagan.

Tlf. 67 07 43 40

aktivitet
og stimulering

Hva er Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) - og hvem har behov for det?

av Jørn Østvik, rådgiver Trøndelag kompetansesenter.
e-post: jorn.ostvik@statped.no

Hvem trenger alternativ og supplerende kommunikasjon?

Barn, unge og voksne som helt eller delvis mangler tale, har behov for alternative kommunikasjonsformer for å uttrykke seg slik at de kan bli forstått av andre mennesker. Noen personer har behov for alternative kommunikasjonsformer som erstatter talen fordi de helt mangler tale (alternativ kommunikasjon). Andre har behov for supplerende kommunikasjonsformer som kan støtte tale som er utydelig eller svak (supplerende kommunikasjon). I norske fagmiljøer forkortes gjerne alternativ og supplerende kommunikasjon til ASK. I engelskspråklige fagmiljøer omtales området som Augmentative and Alternative Communication (AAC).

Blant mennesker med behov for ASK finner vi også personer som er avhengig av at deres kommunikasjonspartnere bruker alternative kommunikasjonsformer til tale for at de selv skal forstå. Dette vil være viktig for eksempelvis personer som har vansker med å forstå verbalt språk (tale).

Ulike årsaker til behov for ASK

Det er ulike grupper mennesker som kan ha behov for alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK). Tetzchner og Martinsen (2002), to av de fremste norske teoretikerne på fagfeltet gjør et skille mellom de som har behov for et:

- *Uttrykksmiddel
- *Støttespråk
- *Alternativt språk

Felles for personer i disse såkalte funksjonelle hovedgruppene er at de helt eller delvis mangler tale. Dette kan skyldes at barnet har fått skader under svangerskapet eller fødselen, eller at vedkommende har pådratt seg sykdom eller skade i ung eller voksen alder. Det kan være store variasjoner mellom personer som tilhører de funksjonelle hovedgruppene når det gjelder mulighetene til å utvikle mer forståelig

tale og til å forstå andres tale. Det kan samtidig være store forskjeller i forutsetningene for å lære seg alternative kommunikasjonsformer. Det vil derfor være store variasjoner i behovene for opplæring blant mennesker med behov for ASK. Det som hovedsakelig skiller de funksjonelle hovedgruppene er hvilken funksjon den alternative kommunikasjonsformen skal ha.

Uttrykksmiddelgruppen

Mennesker i uttrykksmiddelgruppen forstår langt mer av det andre sier enn det de selv er i stand til å uttrykke. Manglende kontroll over taleorganet er årsak til at tale ikke kan være deres hovedkommunikasjonsform, og de vil ha behov for en varig alternativ kommunikasjonsform som erstatter talen livet ut. I denne gruppen finnes mennesker med og uten lærehemming. Eksempler er mennesker med Cerebral parese uten lærehemming, men som ikke er i stand til å snakke. Andre grupper med behov for et uttrykksmiddel er mennesker med Downs syndrom. Disse har lærehemming i varierende grad, og vil ha et annet utgangspunkt for forståelse av tale og opplæring i bruk av en alternativ kommunikasjonsform enn mennesker uten lærehemming.

Støttespråkgruppen

For mennesker i støttespråkgruppen er det et mål å framskynde utviklingen av bruk og forståelse av tale. Støttespråkgruppen deles inn i en utviklingsgruppe og en situasjonsgruppe. De som tilhører utviklingsgruppen har behov for opplæring som rettes mot å utvikle og forstå tale. De har generelt mindre alvorlige vansker enn mennesker med behov for et alternativt språk, og de trenger ikke et varig alternativ til tale. Det er mest vanlig en alternativ kommunikasjonsform overfor barn som forventes å snakke, men som har forsinket språkutvikling. Forståelsen av tale kan variere sterkt, og behovet for å få opplæring i taleforståelse vil derfor også variere.

Mennesker som tilhører situasjonsgruppen har lært å snakke, men har artikulasjonsvansker som gjør det vanskelig å forstå deres tale.

Disse har derfor likhetstrekk med uttrykksmiddelgruppen, men bruker den alternative kommunikasjonsformen som et supplement til eksisterende tale gjennom bruk av grafiske, manuelle eller materielle tegn. Å lære opp forståelse for når det er nødvendig å supplere egen tale vil være et viktig mål i opplæringen for disse personene.

Språkalternativgruppen

Mennesker som har lite forståelig eller ingen tale har behov for et alternativt språk som skal vare livet ut. De vil bruke den alternative kommunikasjonsformen som sitt morsmål. For mange vil også det alternative språket være det språket andre kommuniserer med dem på. I tilretteleggingen av kommunikasjon vil både trening i forståelse og bruk av alternative kommunikasjonsformer være viktig. Mennesker med alvorlig lærehemming og autisme vil typisk ha behov for slik tilrettelegging.

Alternative uttrykksformer til tale

En viktig forutsetning for å forstå alternativ og supplerende kommunikasjon er at alle kommunikasjonsformer og systemer som personen kan ta i bruk for å gjøre seg forstått og forstå andre mennesker, er gyldige og viktige. Dette kalles totalkommunikasjon og er en måte å forstå kommunikasjon på, framfor en bestemt metode. Totalkommunikasjon sammenfatter og er overordnet alle kommunikasjonsformer hos personen.

Kommunikasjon med alternative uttrykksformer kan baseres på tre typer tegnsystemer. Disse er håndtegn, taktile/materiell tegn og grafiske tegn. Tegnsystemene plasseres inn under det som kalles ikke-hjulpet og hjulpet kommunikasjon.

Ikke-hjulpet kommunikasjon

I ASK trekkes et viktig skille mellom ikke-hjulpet kommunikasjon og hjulpet kommunikasjon. I ikke-hjulpet kommunikasjon brukes kroppen som kommunikativt redskap i form av håndtegn, lyder og ulike former for kroppsspråk. Eksempler på dette kan være lyder, hode- og øyebegivelser, ansiktsuttrykk, mimikk, gester, håndtegn og andre bevegelser. Det er personen

selv som med egen kropp produserer de språklige uttrykkene. Ikke-hjulpert kommunikasjon er en rask og enkel kommunikasjonsform som for de fleste alltid er tilgjengelig når de skal bruke slik kommunikasjon. Det kan imidlertid være store utfordringer for kommunikasjonspartnere å tolke uttrykk basert på ikke-hjulpert kommunikasjon. Dette kan resultere i at kommunikasjonen blir mangelfull eller ikke forstått, eller at kommunikasjonen stopper helt opp eller at vansker med å gjøre seg forstått utløser frustrasjon og sinne.

Kommunikasjon med håndtegn

Håndtegn er dynamiske ved at de baseres på bevegelser. Til sammenligning er grafiske tegn og materielle tegn statiske ved at de baseres på faste former/figurer. Håndtegn er en form for ikke-hjulpert kommunikasjon der ansikt, hode, hender, armer og andre kroppsdeler brukes for å lage tegnene. Tegnene kan karakteriseres ved de fire komponentene håndfasong, lokalisering, bevegelse og håndflatens orientering. Kombinasjoner av disse komponentene gjør det mulig å differensiere mellom de ulike tegnene.

Det finnes to hovedtyper av håndtegn (også kalt manuelle tegn). Disse er nasjonale tegnspråk og manuelle tegnsystemer. Nasjonale tegnspråk er utviklet gjennom bruk av tegnsystemet til hørselshemmede, og brukes av både tunghørte og døve mennesker. Ulike nasjoner har hver sine nasjonale tegnspråk som er forskjellige fra hverandre, for eksempel Norsk tegnspråk og Dansk tegnspråk. Tegnspråk har egen oppbygning der bøyninger og setningsdannelse er forskjellig fra talespråket. Norsk tegnspråk er et sidestilt språk med bokmål, nynorsk og samisk.

Manuelle tegnsystem er laget for å illustrere det talte språket. Talen illustreres ord for ord, og tegnene følger bøyningene i talespråket. Tegnene som brukes er delvis basert på tegn fra det nasjonale tegnspråket, og delvis basert på individuelle håndtegn for den enkelte personen. I norsk dagligtale kalles slike manuelle tegnsystemer gjerne tegn-til-tale (TTT), tegn som støtte til munnavlesing (TSS) eller norsk med tegn støtte.

Kommunikasjon med håndtegn stiller krav til kontrollerte, viljestyrte håndbevegelser. Det er viktig å være klare over at mennesker med store motoriske vansker kan ha problemer med å bruke manuelle tegn dersom de har vansker med å lage tegnene.

Hjulpert kommunikasjon

I hjulpert kommunikasjon brukes hjelpemidler eller annet kommunikasjonsmaterieell for å gjøre seg forstått. Personen bruker hjelpemiddel/materielet til å produsere kommunikative uttrykk ved å velge tegn fra det valgte tegnsystemet for det som skal uttrykkes. Dette kan for eksempel skje ved å peke på et grafisk tegn på en peketavle eller trykke på en talemaskin som produserer tale.

Ved hjulpert kommunikasjon kan personen som regel få tilgang til et større ordforråd gjennom tilrettelagt materieell og hjelpemidler. Personen vil i mange sammenhenger kunne gi mer presise uttrykk for det som skal formidles til kommunikasjonspartnere. Bruk av hjulpert kommunikasjon er imidlertid mer ressurskrevende i form av større krav til kompetanse og tid til tilrettelegging av den hjulpne kommunikasjonen.

En stor utfordring for både hjelpere og personen selv er å sikre god kommunikativ tilgjengelighet. Det vil si tilgang til materieell og hjelpemidler som personen bruker for å uttrykke seg i alle situasjoner, uavhengig av hvem personen kommuniserer med, og oppløring i bruk av den hjulpne kommunikasjonsformen.

Kommunikasjon med taktile/ materielle tegn

Taktile/materielle tegn består av fysiske objekter, ofte i tre, plast eller tekstiler. Tegnene kan være i form av miniatyrobjekter, taktiler, ordbrikker og andre fysiske objekter der tegnet gjenkjennes ved dets form og overflate gjennom fysiske berøring. Taktile/ materielle tegn kan representere gjenstander, aktiviteter, hendelser, personer og steder o.a. Kjennetegn ved taktile/materielle tegn er at de kan berøres og håndteres fysisk. For noen mennesker kan det være lettere å gjenkjenne tegn ved å utforske dem taktilt, framfor å bruke håndtegn eller grafiske tegn. Det finnes i dag få formaliserte materielle tegnsystemer. Premacks ordbrikker er kanskje det mest omfattende materielle tegnsystemet, og



brukes bl.a i oppløringen av mennesker med autisme og lærehemming. Ordbrikkene er som regel utformet i plast eller tre og de skiller seg fra hverandre ved å ha ulike former. De fleste brikkene har abstrakte former, og minner derfor ikke om gjenstandene de representerer. Systemet er imidlertid utvidet til også å omfatte ordbrikker som ligner på formene til representerte gjenstandene.

Taktile tegn er spesielt utviklet med tanke på svaksynte og blinde. I likhet med andre materielle tegn er disse tredimensjonale, og har enkel former med ulike overflater slik at de skal være lettere å gjenkjenne.

Kommunikasjon med grafiske tegn

For mennesker med store bevegelsesvansker som har problemer med å lage håndtegn, og mennesker med forståelsesvansker som følge av lærehemming, kan bruk av grafiske tegn være en alternativ kommunikasjonsform. En annen benevnelse for grafiske tegn som brukes mye i Norge, er symboler eller grafiske symboler. Det finnes ulike grafiske tegnsystemer. De vanligste systemene som er i bruk i Norge er fotografi, pictogram, PCS, Rebus og Bliss. I de siste årene er også SymbolStix tatt i bruk i Norge. Et grafisk tegn kan representere et ord, en frase eller et uttrykk, eller en hel setning. I tilfeller der grafiske tegn representerer ord, kan flere grafiske tegn settes sammen slik at de til sammen utgjør en hel setning. Det er ingen regler for hvordan grafiske tegn settes sammen. Det er ikke uvanlig at mennesker med behov for grafiske tegn som alternativ uttrykksform blander grafiske tegn fra ulike tegnsystemer, der tegnet som gir den beste representasjonen for personen velges.

To andre begreper er også viktige i alternativ og supplerende kommunikasjon. Ved uavhengig kommunikasjon kan personen selv uttrykke det som skal kommuniseres, mens ved avhengig kommunikasjon er personen avhengig av en annen person til å uttrykke seg eller tolke det som andre personer kommuniserer.

Å kommunisere med ASK

Å bruke alternative og supplerende kommunikasjonsformer er ikke alltid lett for verken personen selv eller kommunikasjonspartnere. Gjennom erfaring og forskning har man funnet fram til typiske kjennetegn på hvordan mennesker kommuniserer med hverandre. Kommunikasjonen mellom personer som bruker ASK og talende personer viser seg å være forskjellig fra kommunikasjon som skjer mellom talende personer.

Funksjonell kommunikasjon bør være:

*Spontan og kunne påvirke omgivelsene

*Fungere i naturlige miljø og situasjoner fungere i samspill med omgivelsene

(Pettersen, 2001; Rowland og Schweigert, 1993)

I en amerikansk undersøkelse av Blackstone og Berg (2003) fant man at mennesker med store kommunikasjonsvansker bruker ofte atypiske måter å uttrykke seg på:

**Kommunikasjonen er ofte vanskelig å gjenkjenne,*

**Kommunikasjonen er ofte ukjent for andre*

**Kommunikasjonsvanskene i seg selv, og bruk av kommunikasjonshjelpemidler, vil lett endre den "normale" samtalens flyt, senke hastigheten på meningsutvekslingen og endre dynamikken i det sosiale samspillet.*

Dette gir personer med behov for ASK og deres kommunikasjonspartnere utfordringer i å oppnå en funksjonell kommunikasjon.

I en annen amerikansk undersøkelse beskrev Janice Light (1989) ulike karakteristikk på samtaler mellom

mennesker med behov for ASK og deres kommunikasjonspartnere.

Mennesker med behov for ASK:

**Spiller ofte en passiv rolle*

**Tar sjelden initiativ til interaksjon*

**Uttrykker et begrenset antall av talehandlinger*

**Bruker begrensede språklige former*

**Har begrensede muligheter til å samhandle med andre mennesker*

Kommunikasjonspartnernes viktige rolle

Amerikanske undersøkelser har vist at talende kommunikasjonspartnere kan ha stor innflytelse på hvilke muligheter mennesker med behov for ASK har til å kommunisere ut fra sine forutsetninger. Vår rolle som kommunikasjonspartnere kan gi muligheter, men dessverre også barrierer i deres kommunikasjon. Karakteristikk av (talende) kommunikasjonspartnere som ikke benyttet ASK ble gjengitt i en studie fra 1989 (Janice Light). Deres kommunikasjon kunne oppsummeres ved at de:

**Dominerer kommunikasjonen*

**Stille ofte ja/nei spørsmål*

**Utfører og legger føringer for mesteparten av samtalen*

**Gir sjelden personen som bruker ASK mulighet til å gi et svar*

**Avbryter ofte*

**Har mer fokus på teknologi*

eller teknikk som personen bruker enn på personen selv og det vedkommende sier

**Bekrefter ikke alltid innholdet i det som blir sagt*

En annen amerikansk undersøkelse blant lese- og skrivekyndige voksne med Cerebral Parese beskriver hvilke uønskede egenskaper de oppfatter hos sine kommunikasjonspartnere (Blackstone, 1999)

Uønskede egenskaper hos kommunikasjonspartnere:

*De avsluttet tankene mine uten tillatelse

*De gjorde andre ting mens jeg jobbet med å gi respons eller stille et spørsmål

*De tvinger meg til å bruke en talemaskin som primær kommunikasjonsform

*De undervurderer evnene mine

*Noen kommunikasjonspartnere roper som om jeg er døv

*De er overtydelige i sin uttale

*De snakker til andre i stedet for å spørre meg direkte

Den samme undersøkelsen viser imidlertid at kommunikasjonspartnernes rolle kan ha positiv betydning for kommunikasjon med mennesker med behov for ASK.

Gode ferdigheter hos kommunikasjonspartnere:

*Tålmodig

*Motivert

*Interessert

*Fortrolig med alle metoder for kommunikasjon

*Prøver å forstå personens svekkede tale

*Anstrender seg for å tolke signaler / gester

*Fortrolig med stillhet i samtalen

*Tar initiativ til å gjenta og bekrefte meninger

*Innrømmer at de ikke forstår hva som blir sagt

Blackstone, 1999

Kartlegging

Å utvikle kommunikasjon hos mennesker med behov for ASK vil for mange innebære først en kartlegging av personen og omgivelsene. Kartleggingen kan omfatte ulike tester, utredninger og beskrivelser. Den kan ha som mål å gi dypere innsikt i ulike funksjoner og muligheter hos personen, avdekke evt endringer siden forrige kartlegging og evt konsekvenser av igangsatte tiltak, og avdekke viktige forhold i omgivelsene som påvirker personens kommunikasjon

og personens kommunikasjonspartnere m.m. Hvilke kartleggingsredskap som velges vil være avhengig av målet med kartleggingen. En viktig vurdering er å avklare hva kartleggingen skal gi svar på. Egnede kartleggingsverktøy og metoder velges ut fra dette.

I de fleste tilfeller vil kartleggingen danne grunnlag for å vurdere aktuelle tiltak som kan utvikle personens kommunikasjon. Noen av tiltakene rettes mot personen selv, men svært ofte vil det i tillegg være nødvendig å igangsette tiltak rettet mot forhold i personens omgivelser som har betydning for personens kommunikasjon. Kartlegging og utarbeidelse av tiltak vil i de fleste tilfeller innebære behov for kompetanse på ulike områder. Det er nødvendig at hjelpeapparatet rundt personen har tverrfaglig kompetanse. Områder det kan være viktig at både kartleggingen og tiltakene griper tak i kan eksempelvis være motorikk, syn, hørsel, forståelse, hukommelse, atferd, språk, bruk av digitale verktøy m.fl.

Typiske tiltak for ulike kommunikasjonstyper

Det er flere måter å beskrive hvordan mennesker kommuniserer med alternative kommunikasjonsformer. En måte er å vurdere hvilken kommunikasjonstype personen bruker, og vurdere egnede tiltak ut fra denne. En anerkjent forsker fra USA beskriver ulike karakteristikk ved kommunikasjonen hos personer med behov for ASK. Med utgangspunkt i hvordan personer faktisk kommuniserer, beskrives kommunikasjonstypene gryende kommunikasjon, kontekst-avhengig kommunikasjon og uavhengig kommunikasjon (Dowden, 1999). Når kommunikasjonstypen til en person blir bestemt, er denne et uttrykk for hvordan personen faktisk kommuniserer mest effektivt. Inndelingen har ikke til hensikt å beskrive personens forutsetninger eller potensiale til å kommunisere.

Personer med gryende kommunikasjon har ingen pålitelige måter å uttrykke seg symbolsk på. Framfor å bruke symboler som representasjoner for ord og uttrykk i form av manuelle tegn, grafiske tegn eller materiell tegn, brukes ansiktsuttrykk, mimikk, gester, kroppsspråk, lyder eller andre ikke-symbolske uttrykk.

Typisk tiltak for denne gruppen bør

fokusere på å etablere de første effektive symbolske uttrykksformene og øke mulighetene for samspill med andre og utvide kommunikasjonen utover "her og nå"-situasjonene. Målene for personens kommunikasjon bør fokusere på å legge til rette for at personen kan kommunisere mer effektivt med et økende antall kommunikasjonspartnere ved å få tilgang til flere og bedre kommunikasjonssystemer og få flere praktiske muligheter til å bruke disse. Det vil også være viktig å få opplæring i å bruke symbolsk kommunikasjon mer konsist og pålitelig.

Ved kontekst-avhengig kommunikasjon kan personer, til forskjell fra gryende kommunikasjon, kommunisere pålitelig med symboler. Personer med pålitelig symbolsk kommunikasjon kan likevel ha begrensninger i å kommunisere i ulike sammenhenger eller med ulike kommunikasjonspartnere. Noen personer med kontekst-avhengig kommunikasjon kan bare kommunisere i ganske få situasjoner med få, godt kjente kommunikasjonspartnere. Andre kan kommunisere effektivt i mer sammensatte situasjoner med forskjellige partnere. Men også da er de avhengige av kjente kommunikasjonspartnere som kan hjelpe dem med å bli forstått eller å få det riktige vokabularet tilgjengelig.

Målene i utviklingen av kommunikasjonen til mennesker med kontekst-avhengig kommunikasjon kan være å øke ordforrådet, øke bruken av ulike alternative uttrykksformer, redusere avhengigheten av andre personer, og utvikle språk- og leseferdigheter slike at de kan kommunisere mer selvstendig. For disse personene kan det være viktig å øke deltakelsen overfor mennesker i familien, blant venner, hjelpere og blant fremmede, forsøke å få flere kommunikasjonspartnere og få flere samtaletema som personene kan kommunisere om. Det vil også være viktig å gjøre en samlet vurdering av hvilke uttrykksformer, med og uten symbolsk kommunikasjon, som samlet sett blir best og mest effektivt for personen.

Personer med uavhengig kommunikasjon kan kommunisere med både kjente og ukjente kommunikasjonspartnere om hvilket som helst tema, i enhver sammenheng. De kan ofte lese og skrive, og har muligheter til å kommunisere

uavhengig av sine hjelpere og uten bruk av ord og uttrykk som er tilrettelagt for dem på forhånd.

Målene i utviklingen av kommunikasjonen hos mennesker som kommuniserer uavhengig kan være å øke deres kompetanse i å betjene kommunikasjonshjelpemidler, finne strategier for å øke tempoet i kommunikasjonen, og å utvide mulighetene til å kommunisere (f.eks. bruk av e-post, internett-tilgang og lignende). Andre mål kan være å utvikle ferdigheter i sosiale situasjoner, øke antallet kommunikasjonspartnere blant fremmede personer, og øke deltakelsen i aktiviteter knyttet til arbeid, utdanning og samfunnet forøvrig.

Mer informasjon om ASK

Ønsker du mer informasjon om alternativ og supplerende kommunikasjon anbefales ISAAC Norges nettside www.isaac.no. Trøndelag kompetansesenters nettressurs ASK-loftet, www.ask-loftet.no, er også verdt et besøk. Fra disse nettressursene finnes omtaler og eksempler på konkrete eksempler på kommunikasjonsmetoder- og materiell, samt et stort antall referanser til andre ressurser på internett i inn- og utland.

Aktuell litteratur

Blackstone, S. (1999). Communication Partners. *Augmentative Communication News*. 12 1&2:1-16

Blackstone, S. og Berg, M.H. (2003). *Social Networks – A Communication Inventory for Individuals with Complex Communication Needs and their Communication Partners*.

Dowden, P. (1999). *Augmentative and alternative communication for children with motor speech disorders*. I Caruso, A. & Strand, E.A (red). *Clinical Management for Motor Speech Disorders of Children*. New York: Theme Publishing Co, 345-384.

Light, J. (1989). *Toward a definition of communication competence for individual using augmentative and alternative communication system*. *AAC* 5: 137 - 144.

Tetzchner, S.V. og Martinsen, H. (2002). *Språk og funksjonshemming - En innføring i tegnoplæring og bruk av kommunikasjonshjelpemidler*, Oslo: Gyldendal

Petterson, B-M (2001). *Hur kommuniserar vi med varandra?- Ett samverkansmaterial för förelldrar til barn med funksjonshinder och särskolans personal för att stödja barnets kommunikation*, Stockholm; Stiftelsen ALA



Det er enkelt å lære tegn...

...men ikke alltid like lett å forstå eller bli forstått!

Når språket består av både ord, tegn og bilder, trenger du og dine sannsynligvis kommunikasjons- og språkdokumentasjonsprogrammet



Du kan enkelt sette sammen dine egne, personlige tegn-illustrasjoner ved hjelp av DagligSpråks TegnEditor



DagligSpråk for Windows

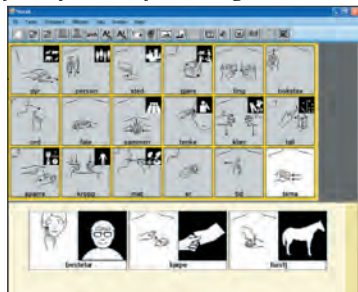
Etter årelang videreutvikling er **DagligSpråk for Windows** fortsatt det eneste hjelpemidlet for Alternativ og Supplerende Kommunikasjon (ASK) som tar utgangspunkt i (og dokumenterer!) brukerens egen naturlige kommunikasjon med **tegn, gester, lyder og andre personlige uttrykksformer**. Basert på tegn fra norsk tegnspråk og praktisk bruk av tegn-til-tale i Norge!



Utskrift og lagring av sammensatte DagligSpråk-dokumenter med tegn-illustrasjoner og egne fotografier. Som personlig opplevelsesalbum eller minnebok, kontaktbok i barnehagen, prosjektrapporter i skolen eller brev og hilsner til familie og venner...



Dokumentasjon av personlig tegnbruk, for at flere kan forstå - og snakke med...



Dynamiske kommunikasjonstavler med tegn, pictogrammer og egne fargebilder!

Ny versjon 6.0 - med egenutviklet TegnEditor og over dobbelt så mange ferdige tegn - nå over 5000! En mengde nye funksjoner, over 2000 tegnvideoer og alle pictogrammene (ca 1400) følger også med.

Uvurderlig støtte og hjelp for tegnbrukere og andre som trenger visuell støtte i den daglige kommunikasjonen

Uunnværlig for alle som trenger tegn som støtte i

- barnehager
- skoler
- voksenopplæringscenter
- omsorgsboliger
- i familien

Også praktisk og nyttig for **PPT-kontorer, spes.ped.team** og **andre kompetansemiljøer** som ønsker å produsere tilpasset tegnspråk- eller tegn-til-tale-materiell og legge til rette for aktiv tegnbruk på alle nivåer!

Bestill DagligSpråk versjon 6 i dag!

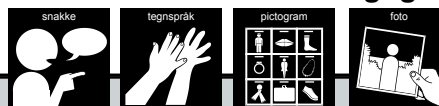
DagligSpråk for Windows kan lånes som kommunikasjons-hjelpemiddel fra hjelpemiddelsentralen. Gjelder også oppgradering, hvis du har fått en tidligere versjon!

DagligData AS tilbyr materiell og kompetanse til alle som benytter manuelle tegn som støtte, gjerne kombinasjon med pictogrammer og bilder fra digitalkamera.

Vi tilbyr CDer, DVDer og bøker for kurs og selvstudium.

Vi holder også kurs og inspirasjonssamlinger for barnehager, skoler, menigheter og andre som ønsker å la sine kommunikasjonshemmede "komme til orde"....

Se www.dagligdata.no



DagligData as
www.dagligdata.no

- kreative løsninger for bedre kommunikasjon
- materiell for tegnbruk og tegninnlæring
- norsk enedistributør av pictogrammer

utfordring å sørge for kommunikativ tilgjengelighet. Med kommunikativ tilgjengelighet menes at barnet må få tilgang til et kommunikasjonssystem som det selv kan bruke. I begynnelsen presenteres ett og ett tegn for barnet, men etter hvert som man kombinerer to eller flere ord i samtale med barnet er det viktig å presentere to eller flere grafiske tegn også.

Kommunikasjon med grafiske tegn er annerledes enn å kommunisere ved hjelp av tale. I motsetning til i tale der man produserer ordene selv, må man velge mellom grafiske tegn som er gjort tilgjengelig for barnet og samtalepartnern. Kommunikasjon med grafiske tegn kalles hjulpet kommunikasjon (Tetzchner & Martinsen, 2002). Hjulpet kommunikasjon krever at noen, gjerne barnets nærpersioner tenker igjennom hva som skal bli sagt på forhånd og finner fram aktuelle tegn som kan brukes i kommunikasjon. For å få opplevelsen av å lykkes med å bruke grafisk kommunikasjon, kan det være lurt å ta utgangspunkt i enkle dagligdagse situasjoner. For eksempel når man skal på badet å skifte bleie, viser man barnet

symbol for å skifte bleie og forteller hva som skal skje før man bærer med seg barnet til badet og utfører bleieskift. Slik kan man informere barnet om hva som skal skje både med tale og med grafiske tegn.

Tilrettelegging for grafisk kommunikasjon er enklest i rutinesituasjoner fordi dette er kjente situasjoner både for barnet og nærpersionene. Foreldrene vet hva som skal foregå i situasjonen fordi disse skjer gjentagende ganger daglig og aktuelt ordforråd er derfor relativt enkelt å forutsi. Rutinesituasjoner er derfor gode situasjoner å begynne med, når man skal innføre grafiske tegn i kommunikasjon med barnet.

Man tenker på forhånd igjennom hvilket ordforråd som vil være aktuelt for den gitte situasjonen. For eksempel vil ord som "bleie, vaske, bade, tørke, kle av og på, vann, ligge, smøre, varmt, kaldt, tiss, bæsje, navn på ulike klær, kroppsdele" osv være aktuelle tegn å ha tilgjengelig ved bleieskift. Når ordforrådet er plukket ut, tenker man over hvor aktiviteten foregår, slik at de grafiske tegnene/peketavlen plasseres slik at den er lett tilgjengelig både for foreldrene og

barnet.

De grafiske tegnene må brukes i hverdagen til å benevne det som skjer med og rundt barnet. Barnet og nærpersionene kommuniserer om meningsfulle situasjoner i hverdagen og dette gir grunnlag for å skape felles mening. Ved at hendelser og ting i omgivelsene benevnes med grafiske tegn, vil barnet få begreper og kunne begynne å kategorisere verden. Språket utvikles gjennom sosial deltakelse, der samtalepartnern tilpasser seg hverandre og barnet lærer sosiale spilleregler.

Rutiner bør tilrettelegges i hjemmet for at gjensidig kommunikasjon skal få plass i hverdagen. I en slik prosess trenger familiens støtte og veiledning og de må få kunnskap om hvor viktig det er at de følger opp tiltakene og at resultatene vil bli verdt innsatsen, sier von Tetzchner og Martinsen (2002).

Allerede tidlig i første leveår vil barn vise hva de liker og ikke liker med kroppslige uttrykk, mimikk og lyder. Foreldrene finner fram til lek- og samspillsaktiviteter som barnet trives med.



FALCK IGEL

Kommunikasjon
Kognisjon
Varsling

ROLLtalk



Kommunikasjon er mer enn bare en stemme

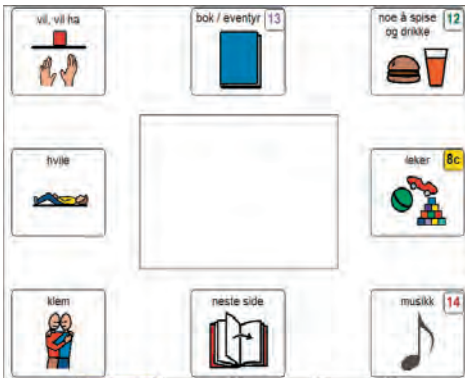
Rolltalk er en helhetsløsning for kommunikasjon, omgivelseskontroll, mail, SMS og rullestolbetjening

ASK Grunnpakke- mine første ord er et ferdig kommunikasjonsmaterieell for barn som har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon

Vocaflex er en taleboks hvor innlest tale blir avspilt ved å trykke på ønsket felt. Lett bytte ordforråd etter behov

Vi har gode produkter og løsninger innen alle våre 3 fagområder. Se vår hjemmeside med aktuelle nyheter, kurs og presentasjoner - eller ta kontakt. Velkommen!

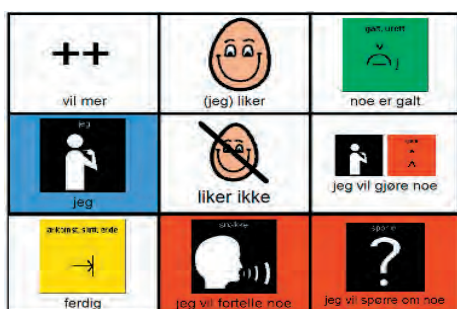
Vi jobber med hjelpemidler – det handler om mennesker



Eksempel på en øye-peke-kommunikasjonsbok

For å gi barna et språkmiljø også i disse situasjonene, legger man til rette for bruk av grafiske tegn. Også her er det nødvendig å tenke igjennom hva man pleier å gjøre, hva man pleier å si og hva slags objekter som benyttes i leken. Grafiske tegn for dette plukkes ut og gjøres tilgjengelig for barnet og nærpersonene. Tanken er at man kan bruke de ulike hjelpemidlene som følger med i grunnpakken for å tilrettelegge for kommunikasjon med grafiske tegn på en best mulig måte. Hjelpemidler med flere grafiske tegn gjøres tilgjengelig for barnet og samtalepartnerne på ulike steder i hjemmet og i forskjellige aktiviteter i hverdagen. Flere løsninger til plassering av de grafiske tegnene er også tilgjengelig som hjelpemidler man kan søke om gjennom folketrygden, eller lage selv.

Noen foreldre har ritualiserte leker, regler etc som de ofte benytter i hverdagssituasjoner. Sanger og regler med grafiske tegn vil støtte barnets muligheter til deltakelse i slike ritualer. Eksempler på sanger med grafiske tegn er tilgjengelig for nedlasting på http://www.isaac.no/fagstoff/metodikk_materiell/sanger_rim_regler/sanger_rim_regler.htm.



Eksempel på en dynamisk kommunikasjonsbok

Kommunikasjonen utvides og suppleres i takt med barnets behov og utvikling. Hvor fort man har behov for å supplere med nye tegn og eventuelt gå over til å bruke andre systemer i kommunikasjon, vil variere fra barn til barn. Verktøyprogrammer som brukes til å lage grafisk kommunikasjonsmaterieil kan søkes som hjelpemiddel. Det finnes flere typer programvare på markedet. Enkle talemaskiner med en innlest melding, talemaskiner med mange meldinger og databaserte kommunikasjons hjelpemidler er også hjelpemidler som etter individuelle vurderinger kan søkes til barnet. Bruk av disse hjelpemidlene krever opplæring av barnets nærpersoner.

Referanser

Hayes, LA (2004) *The impact of augmentative and alternative communication intervention on semantic language development: Case study of a young child with Down Syndrome who uses augmentative and alternative communication. Unpublished master's thesis. The Pennsylvania State University, PA*

Mjøen, T. (2006) *Hvordan kan de fylkesvise habiliteringstjenestene bidra til at barn med CP og alvorlige kommunikasjonsvansker tidlig får tilgang til alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK)? Prosjektoppgave fra Alternativ og supplerende kommunikasjon del 2, Høgskolen i Vestfold*

Tetzchner & Martinsen, (2002) *Alternativ og supplerende kommunikasjon "En innføring i tegnspråkoppplæring og bruk av kommunikasjons hjelpemidler for mennesker med språk- og kommunikasjonsvansker"*

Aktuelle kurs og konferanser:

Nonite-konferansen, 10.-11. november 2008:

Tema for årets NONITE-konferanse er "IKT - til glede og besvær" Nærmere informasjon og program finnes på www.nav.no/nonite

Erfaringskonferanse i Social Networks, Levanger 11. november 2008.

Trøndelag kompetansesenter arrangerer den første erfaringskonferansen i bruk av kartleggingsverktøyet Social Networks den 11. november. Invitasjon finnes på www.ask-loftet.no

Oslo-seminarene om Alternativ kommunikasjon, del 3, 9. - 10. mars 2009.

Tema i alternativ kommunikasjon er felles betegnelsen for kurs nr 3 i kursrekken. Det er Stephen von Tetzchner som gjennomfører kursrekken i samarbeid med flere dyktige fagfolk på ASK-området. Lese mer om kursrekken ved å benytte linken på hjemmesiden vår: www.isaac.no/begivenheter

Nasjonal Isaac konferanse, Sundvolden 20. - 23. april 2009.

Tema for konferansen denne gangen er "Tidlig innsats og inkludering". Her kommer mange spennende forelesere fra inn- og utland. Medlemmer av Isaac Norge har redusert deltakeravgift. Program kan lastes ned på www.isaac.no fra november.

Gareth snakker ikke, men får sagt en hel masse!

Av logoped Line Kristiansen
e-post: line.kristiansen@yahoo.no

Gareth er glad i å lese bøker og spille spill med mamma og pappa. Sånn er han som alle andre barn. Men Gareth snakker ikke. Det har vært en litt annerledes vei å gå for Gareth sine foreldre og logoped å gi 2 åringen tilgang til språk.

Gareth er født med CP, han er sterkt bevegelseshemmet og har ikke talespråk. Han er en intelligent liten gutt som tidlig ble frustrert over ikke å kunne fortelle andre hva han ville og ikke ville. Gareth er en av mange barn som på grunn av ulike typer funksjonsnedsettelse ikke utvikler evnen til å kunne snakke. Mange barn med cerebral parese, autisme, Down syndrom og utviklingshemming vil ikke kunne kommunisere med omverden bare ved å snakke. De kan kanskje si noen ord, men trenger noe mer for å kommunisere med venner og familie. De trenger mye mer tilgang til språket enn de får ordene de muligens kan si for som alle andre barn de har jo mye de vil fortelle!

Barn som er født med de ulike typer funksjonsnedsettelse som tidligere nevnt står i en faresone når det gjelder

språk- og kommunikasjonsutvikling, og det er derfor svært viktig at en kommer i gang tidlig med å gi dem tilgang til ASK. Det å gi barna tilgang til språket i form av bilder, symboler og tegn vil kunne ha stor betydning for deres kognitive, språklige, kommunikative og sosiale utvikling. Forskning viser med all tydelighet at det å begynne med ASK ikke hindrer, men derimot støtter utvikling av talespråk. En trenger derfor ikke være bekymret for at ASK står i veien for at barnet utvikler talespråk.

Heldigvis for Gareth fikk han da han var litt over 2 være med i et forskningsprosjekt* som jobber med små barn med store kommunikasjonsvansker. Han fikk først bilder av lekene sine på en papptavle slik at han kunne velge hva han ville leke med. Dette synes Gareth var topp. Endelig kunne han også få bestemme litt! Men, etter en kort stund var ikke dette nok. Gareth trengte en mer tilgang til språket.

Teknologiske hjelpemidler:

Forskningsprosjektet han var med i har et spesielt fokus på å gjøre teknologiske hjelpemidler "barnevennlige". Med teknologiske hjelpemidler menes her bruk av talemaskiner som er databaserte. De har typisk en skjerm med symboler på

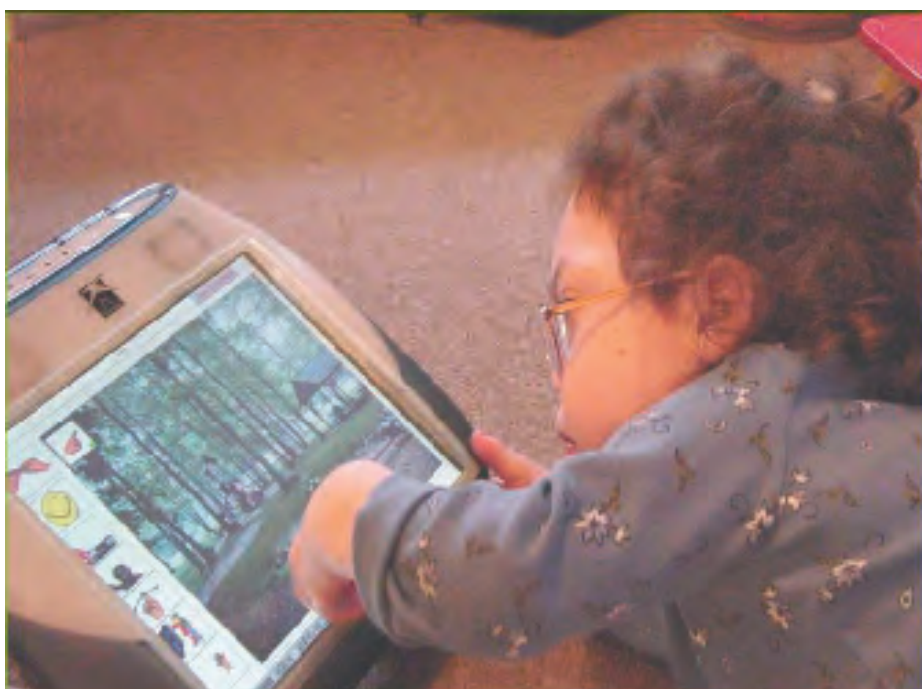
som man trykker på for at maskinen skal si og/eller gjøre noe (som eksempelvis gå til en ny side). I dag er disse systemene for det meste basert på hvordan voksne oppfatter verden da de naturlig nok er laget av voksne! Men, de avspeiler ikke hvordan barn tenker om verden rundt seg, og kan derfor gjøre barnas tilgang til språket unødige vanskelig. Man ville forsøke i prosjektet å gjøre talemaskinene barnevennlige og dermed lettere for barna å lære å bruke.

Gareth fikk en talemaskin som inkluderte digitale bilder av venner, familie, kjæledyr og favoritt aktiviteter. Lek aktiviteter (som det å leke bil og kjørebuss) ble tatt bilde av og programmert med tale i talemaskinen slik at Gareth gjennom talemaskinen fikk aktivt delta i leken med jevnaldrende. Endelig fikk Gareth selv synge yndlingsangene sine og lese favoritt bøkene sine. Han lærte seg fort å bruke talemaskinen sin, og kunne etter hvert fortelle andre hvordan han ville at bussen skulle "buss kjøre fort".

Da talemaskinen endelig kunne gi Gareth tilgang til nok språk, viste den lille 2 åringen en fantastisk utvikling. Da han startet i prosjektet med papptavlen som eneste kommunikasjonsmulighet hadde han anledning til å uttrykke 50 ting. Etter 12 uker i prosjektet kunne han nå uttrykke over 400 ord og begreper! Gareth kunne uttrykke seg om personer, ting, handlinger og steder. Han fikk mulighet til å stille spørsmål, kommentere og beskrive. Gareth lærte 4-5 ord om dagen, det samme andre barn gjør i "vanlig" språkutvikling. Han ble naturlig nok mye mer aktiv i deltakelse med barn og voksne, og foreldrene opplevde selvfølgelig enorm glede av å se at Gareth på mange måter kunne fungere som andre barn. Han kan leke, være nysgjerrig og deltakende på en helt annerledes måte nå enn da han var avhengig av at andre styrte hverdagen hans.

Fotnote:

***Maximizing language development for young children who require AAC". Janice Light & Kathy Drager, Pennsylvania State University, USA*



"Skal jeg fortelle deg hva jeg har gjort i parken i dag?"

“Vent og se” anbefales ikke

Forskning er helt tydelig på at en ikke må “vente og se” om barnet utvikler talespråk. Vi som foreldre og fagfolk må være med og gi barna tidlig tilgang til språk gjennom andre kanaler i tillegg til tradisjonell språkstimulering. Barna må få oppleve gleden og mestringen det er å kunne kommentere i samlingsstund eller med mamma og pappa at Tassen sikkert har gjemt seg under sengen, at Postmann Pat ikke må glemme å ta med seg katten Miss i bilen sin, og at han/hun ønsker å synge sangen om bjørnen og ikke hesten før sengetid...

Veien til kommunikasjon

Veien til kommunikasjon med omverden er ikke lik for alle barn, og for noen vil veien være lenger og mer preget av utradisjonelle tilnærminger. Vi voksne må være med på å sikre at barnets potensial nås, og ASK kan være en viktig og essensiell brikke i å se til at barnets mulighet til å uttrykke seg og forstå det andre sier får grobunn.



Eksempel på en enkel talemaskin

Trollmors vuggesang

når



trollmor



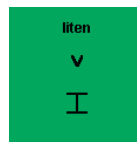
ha

lagt

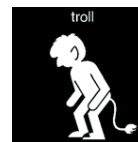
11

sine

11



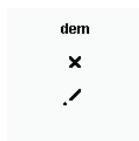
små



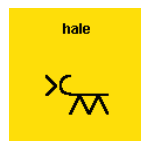
troll



og



dem



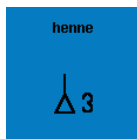
fast i

halen



da

synger

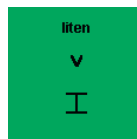


hun

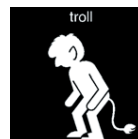
11

sakte for

11



små

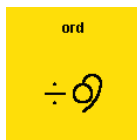


troll

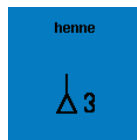


de

vakreste



ord



hun



kjenner

Ho, aj, aj aj aj boff, Ho, aj, aj aj aj boff,

Ho, aj, aj aj aj boff, boff, Ho, aj, aj aj aj boff

Trollmors vuggesang med grafiske symboler. Et av mange eksempler på sanger, rim og regler man kan laste ned fra www.isaac.no

Kartlegging av kommunikasjon hos mennesker med behov for ASK

Jørn Østvik, rådgiver Trøndelag kompetansesenter
e-post: jorn.ostvik@statped.no

I arbeid med å fremme kommunikasjon hos mennesker uten et funksjonelt talespråk er kartlegging, sammen med utforming og gjennomføring av tiltak, et viktig innsatsområde. Artikkelen beskriver kort ulike sider ved kartlegging av kommunikasjon hos mennesker med behov for alternativ og supplerende kommunikasjon, ASK.

Ulike målsettinger

Det kan være flere årsaker til at det kan være viktig å gjennomføre en kartlegging av kommunikasjon. I de fleste tilfeller vil kartleggingen danne grunnlag for å vurdere aktuelle tiltak som kan fremme personens kommunikasjon. En målsetting kan være å få dypere innsikt i ulike egenskaper, funksjoner og muligheter hos personen og omgivelsene med betydning for hvordan personen kommuniserer og hvordan vedkommende kan utvikle sin kommunikasjon.

En annen målsetting kan være å avdekke viktige forhold i omgivelsene som påvirker personens kommunikasjon og hvordan personen kommuniserer med sine ulike kommunikasjonspartnere.

En tredje målsetting kan være å avdekke evt endringer hos personen eller i omgivelsene siden forrige kartlegging med betydning for kommunikasjonen, mens en fjerde målsetting kan være å evaluere evt konsekvenser av iverksatte tiltak.

I andre tilfeller vil det sikkert finnes andre gode grunner til å gjennomføre en kartlegging. I tilfeller der kartleggingens målsetting er å gi bedre grunnlag for vurdering av aktuelle tiltak, kan noen av tiltakene rettes mot personen selv. Likevel vil det svært ofte i tillegg være nødvendig å iverksette tiltak som rettes mot forhold i personens omgivelser som har betydning for personens kommunikasjon. Eksempler på dette kan være utarbeidelse av planverk som gir retningslinjer for arbeidet med personens kommunikasjon, videreutvikle praksis ved å reflektere over og eventuelt endre sedvaner og holdninger i omgivelsene og utvikle kunnskap og ferdigheter hos personens kommunikasjonspartnere.

Tverrfaglige kompetanseområder

I starten av en kartlegging vil det alltid være viktig å avklare hva kartleggingen skal gi svar på. Dette kan synes opplagt, men slike vurderinger krever høy faglig kompetanse på ulike områder og bør tillegges betydning. Det er derfor nødvendig at hjelpeapparatet / teamet rundt personen har tverrfaglig kompetanse på områder som kan ha betydning for personens alternative og supplerende kommunikasjon.

Syn, hørsel, forståelse, hukommelse, språk, motorikk, atferd, bruk av hjelpemidler o.a. har stor betydning for hvordan personer kommuniserer og deres muligheter til å utvikle sin kommunikasjon.

Synet er viktig for å oppfatte og tolke fysiske omgivelser, personer, tegn, konkreter og tilsvarende. Hørselen er viktig for å oppfatte og tolke hendelser i omgivelsene, oppfatte henvendelser, spørsmål, kommentarer, oppfordringer og tilsvarende. Forståelsen og hukommelsen er viktig for å oppfatte og lære ord og begreper, sammenhenger, tegn, tid, gjenkjenne objekter og andre stimuli, gjøre nytte av erfaringer, problemløsning m.m. Språk er viktig for dannelse og bruk av meningsbærende, avgrensede uttrykk gjennom håndtegn, kroppslige uttrykk, vokaliseringer (lyder),

tegn og andre alternative uttrykksformer som representerer personens indre språk. Motorikk er viktig for å komme i kontakt med mennesker, steder og gjenstander, og betjene kommunikasjonsmateriell og hjelpemidler. Atferd er viktig for opprettelse eller avslutning av menneskelig kontakt, signalisering av nærhet eller avstand, fremme velvilje og unngå motvilje hos andre mennesker, som kommunikative uttrykk i fravær av andre uttrykksformer. I hvilken grad personen er i stand til å tilpasse seg endringer i situasjonen kan også påvirke kommunikasjonen. Bruk av hjelpemidler for mobilitet er viktig for å kunne forflytte seg til personer, steder og gjenstander, mens kommunikasjons hjelpemidler - og materiell kan være avgjørende for å gjøre seg bedre forstått.

Noen av disse områdene kan også sammenfattes i en modell over kommunikativ kompetanse (Light, 1989). Modellen beskriver fire sentrale kompetanseområder hos personer med behov for ASK:

*Lingvistisk kompetanse omfatter språkutvikling (ordforråd og grammatikalske ferdigheter) og symbolforståelse (ferdigheter til å se og tolke symboler).

*Sosial kompetanse gjenspeiler evnen til sosial kontakt og samhandling med andre (øyekontakt, turtaking, signalisere ja/nei, svare på henvendelser, spørre etter objekter eller handlinger, småprate og tilsvarende).

*Operasjonell kompetanse representerer motoriske ferdigheter nødvendige for å uttrykke et budskap (peke, lage håndtegn, flytte blikket mellom alternativer, trykke på en eller flere bryter og tilsvarende).

*Strategisk kompetanse beskriver ferdigheter til å bruke ulike språklige funksjoner i dialog med andre mennesker (ta initiativ, påkalle oppmerksomhet, markere vilje/protestere, gi utfyllende kommentarer, formidle et evt brudd i samtalen).



Alle de overnevnte områdene har betydning for mulighetene til å kommunisere. Inngående kunnskap om det enkelte området er viktig for å vurdere evt tiltak, samtidig som de enkelte områdene må ses inn i en større helhet.

Hvilken målgruppe som er gjenstand for kartleggingen vil derfor være avhengig av målsettingen og hvilke områder som skal kartlegges. I mange sammenhenger vil personen være gjenstand for kartleggingen, i andre tilfeller vil kartlegging av forhold omgivelsene også være viktig.

Kartleggingsverktøy

Kartleggingens målsetting, sammen med forutsetninger knyttet til personen og omgivelsene, vil påvirke valg av egnede kartleggingsverktøy. Med utgangspunkt i at ASK er et tverrfaglig kompetanseområde vil en kartlegging kunne dekke et bredt spekter av forhold med betydning for personens kommunikasjon. Dette vil nødvendigvis gjenspeile seg i valg av kartleggingsverktøy. Det er flere måter å beskrive kartleggingsverktøy på. En måte er å skille mellom beskrivende materiell og testmateriell.

Bruk av testmateriell gjennomføres etter standard prosedyrer hvor spørsmålsstillingen, spørsmålenes rekkefølge, svarmåte osv er den samme fra gang til gang. Testmateriell er gjerne normbasert ved at resultatene kan sammenlignes med resultatene fra et representativt utvalg av målgruppen slik at en kan sammenligne resultatene til ulike personer eller aldersnivå. Det er utviklet en rekke testmateriell som skal gi svar på ulike sider ved personens kognisjon, hukommelse og språk.

Det er imidlertid ikke alltid riktig eller mulig å bruke testmateriell på mange barn, unge eller voksne med behov for ASK. Dette skyldes at en del testene ofte er basert på verbale instruksjoner og besvarelser, eller besvarelser som krever bestemte motoriske ferdigheter. Mange personer med behov for ASK har forståelsesvansker eller hukommelsesvansker som gjør det vanskelig å oppfatte/forstå eller huske instruksjonen eller spørsmålet. Andre kan ha motoriske vansker som gjør det umulig å gjennomføre besvarelser som krever eksempelvis håndbevegelser.

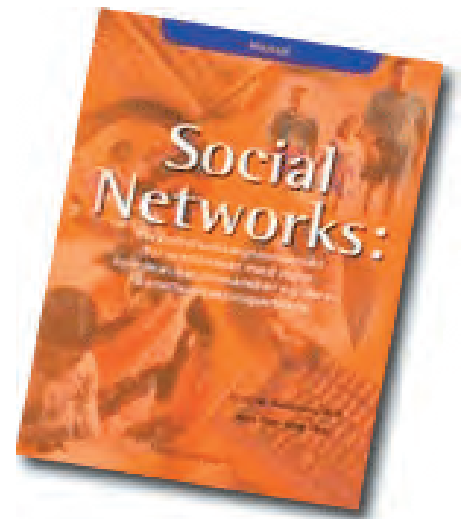
Mange tester som er utviklet for mennesker uten funksjonshemming vil derfor være helt eller delvis uegnet for mange med behov for ASK. Dette er ikke alltid tilfelle, men det er viktig å være klar over at testmateriell kan ha store begrensninger med hensyn til anvendbarhet og tolkbarhet av resultatene. Enkelte fagmiljø har gjort erfaringer med tilpasninger av testmateriell slik at det kan brukes overfor grupper personer med behov for ASK. Tilpasningene vil derimot endre grunnlaget for tolkning og sammenligning av resultater slik at det likevel vil kunne stilles store spørsmål ved nytteverdien til bruk av materialet. I noen tilfeller kan den tilpassede testen ha støtte nytte som beskrivende materiell eller som opplæringsmateriell.

Bruk av beskrivende materiell

Dette kan eksempelvis være sjekklister, intervjuguiden, observasjoner med videoanalyse og tilsvarende. Typisk for beskrivende materiell er at det ikke er laget for å framskaffe normbaserte opplysninger som skal brukes i en sammenligning. Sjekklister kan eksempelvis brukes for å markere hvilke uttrykksformer personen har, hvordan personen opptrer ved bestemte behov/ønsker/situasjoner, hvilke ord personen forstår og/eller bruker m.m.

Intervjuguiden kan brukes til å gjennomføre strukturerte intervju med informanter som har god kjennskap til personen og hvordan vedkommende kommuniserer. Intervjuene er styrte samtaler over tema som er fastsatt i intervjuguiden. Det vil som regel være nødvendig å intervju flere informanter (selvstendige intervju med foreldre, søsken, betalte hjelpere evt andre som kjenner personen godt) for å få en så bred og grundig dokumentasjon som mulig. Dersom det er mulig vil det være en stor fordel om personen selv også kan være informant. Dette gjelder ikke minst i spørsmål vedrørende ønsker, behov, prioriteringer og tilsvarende.

Observasjoner (med og uten videoanalyse) kan gi et nødvendig grunnlag for å forstå personens kommunikasjon. Å selv være vitne til, evt også selv være direkte deltakende i den aktuelle situasjonen, kan gi viktige opplysninger om både personen og omgivelsene vedkommende



Kartleggingsverktøyet Social Networks er spesialdesignet for personer som bruker ASK

kommuniserer i og med. Det vil være en stor fordel å gjøre videoopptak slik at kommunikasjonen og samhandlingen kan analyseres i ettertid, gjerne sammen med de som har vært deltakende med personen og andre viktige kommunikasjonspartnere.

Ulike roller i kartleggingen

Hvem som er ansvarlig for gjennomføring av en kartlegging vil i stor grad være bestemt av hvilken type kartlegging som gjennomføres, og hvilken kompetanse som finnes rundt personen. En del testmateriell krever sertifisering, mens beskrivende materiell i hovedsak ikke krever sertifisering, men god kjennskap til materialet og fagfeltet. I mange tilfeller er det ønskelig at kartleggingen kan gjennomføres av personer så nær personen som mulig, eksempelvis av spesialpedagog. Dette fordi muligheten til å gjennomføre kartleggingen ofte vil bli større, men også fordi nærpå personer kan supplere med den øvrige kjennskap de har om personen. I tilfeller der dette ikke er mulig vil det være nødvendig at kartleggingen gjennomføres av personer i hjelpeapparatet, enten ved helsestasjoner, Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), andre kommunale fagpersoner, habiliteringstjeneste eller Statped.

I de fleste kartlegginger vil det være viktig å være oppmerksom på den kunnskap og erfaring foreldre har med sine barn og deres kommunikasjon. Foreldre eller andre familiære personer

vil ofte ha opplysninger om personen som få eller ingen andre har, og de vil ofte være i stand til å tolke uttrykksformer som andre enten ikke er klar over eller ikke kan tolke.

Et viktig forhold ved kartleggingen er at opplysninger fra alle informantene tillegges vekt. En anerkjennende holdning er viktig for å skape trygge rammer slik at alle relevante opplysninger kan komme fram. Det kan oppstå situasjoner der en informant sitter med unike opplysninger. Det vil da være viktig å ta disse med i diskusjonen selv om de skulle være motstridende til andre opplysninger. Slike diskusjoner vil som regel skape en bredere og bedre forståelse av personens kommunikasjon og gi bedre grunnlag for riktige prioriteringer i utarbeidelsen av tiltak.

En annen side ved kartleggingen er at prosessen i seg selv kan virke samtlende på de som deltar i arbeidet

rundt personen, og bidra til et felles utgangspunkt for å utvikle personens muligheter til kommunikasjon gjennom sterkere eierskap til opplysninger, vurderinger og løsninger.

Tidlig innsats er viktig

Felles for all kartlegging og tiltaksutforming er betydningen av tidlig innsats. Uavhengig om personen har behov for ASK som følge av utviklingsmessige skader (fra svangerskap / fødsel) eller ervervede skader (sykdom/ulykke etter fødsel) er behovet for å komme raskt i gang med kartlegging og iverksetting av tiltak stort. Dette vil ha stor betydning for personens opplevelse av livskvalitet, men i en del tilfeller også mulighetene til å utvikle personens kommunikasjon ut fra forutsetningene.

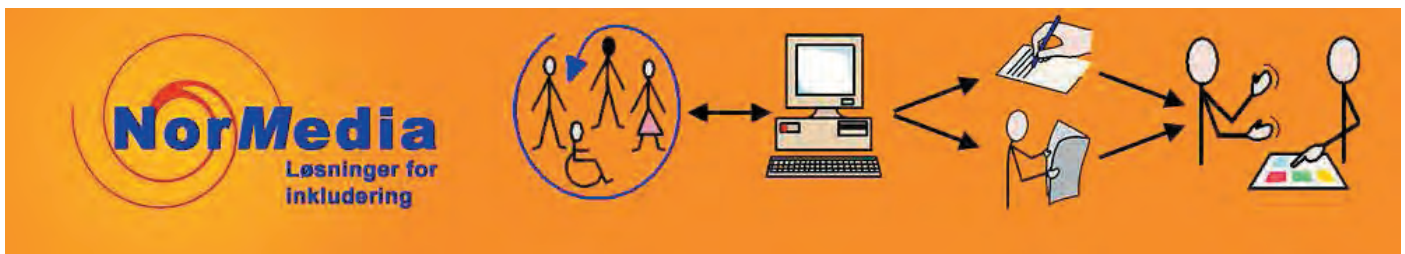
Hjelpeapparatet og institusjoner med opplæringsansvar har et ansvar for å fremme tidlig og riktig innsats hos de som trenger ASK. Helsestasjoner og

Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT) har en særlig viktig rolle i dette arbeidet .

Aktuell litteratur

Light, J. (1989). Toward a definition of communicative competence for individuals using augmentative and alternative communication system. AAC, 5: 137-144.

Tetzchner, S.V. og Martinsen, H. (2002). Språk og funksjonshemming - En innføring i tegnopplæring og bruk av kommunikasjonshjelpemidler, Oslo: Gyldendal



Hjelpemidler for Alternativ og Supplerende Kommunikasjon (ASK)

Mange nye hjelpemidler til kommunikasjon, alternativ styring og tidsangivelse.

Mer informasjon på www.normedia.no

Kontakt oss på kontakt@normedia.no eller telefon 66 91 54 40



Ny versjon av Skrive med Bilder

8000 Widgit Rebus symboler i farger og svart/hvit. Ønsker du å bruke PCS, Bliss, Pictogrammer, egne bilder eller andre symbolsystemer, er det enkelt å lage egne ordlister med de bildene du trenger. Nytt enkelt grid system.

Kommuniser: På Trykk!

Lag kommunikasjonsark og symbolbøker på et blunk.

Lag overleggsark til alle typer kommunikatorer.

Bruk de symbolene du vil - i tillegg til alle rebus-symbolene som er inkludert.

Jeg vil ha		Jeg ser		takk	
drikke	kjeks	eple	kake	potetgull	banan
bok	sand	klosser	blyanter	bondegård	pustespill
sko	genser	bukse	kåpe	sokk	lue



Kommunikasjonsutstyr

Samtalebøker med Ca. 1.500 PCS eller WLS (rebus) symboler. og mye annet utstyr for kommunikasjon.

Alternative styringsenheter, brytere, bryterfester, joystick, rullemus med mer.

Mats ble atferdsregulert men ville egentlig bare kommunisere.

Av Hanne Almås, rådgiver ved Trøndelag kompetansesenter.
e-post: hanne.almas@statped.no

Mats var 8 år første gang jeg traff han. I alle papirene jeg hadde lest om han ble han beskrevet som en gutt med forsinket utvikling på alle områder. Han hadde i tillegg en CP (cerebral parese) – diagnose, samt at fagfolk var uenige om han kanskje hadde en autisme-diagnose i tillegg. Han var en gutt som var en del sint og som ikke likte seg så godt sammen med andre barn. Mange barn var redd ham siden han lugget andre eller var hardhendt på andre måter når han tok kontakt med dem.

Jeg traff Mats første gang ute i skolegården i et friminutt. Jeg oppdaget han raskt siden han gikk på en relativt liten skole. Mats så ut til å være en oppdagende gutt. Han vandret rundt og så egentlig veldig fornøyd ut. Han hadde et godt smil og så ut til å være interessert i både andre barn og voksne. Han likte godt å se på hva andre holdt på med, og brukte mye tid på å betrakte ting rundt seg.

Mats hadde "sin egen voksen" gjennom hele skoledagen, både på SFO og i skolen. På et rom ved siden av klasserommet hadde han et "eget" grupperom med datamaskin og annet materiale. I en eske lå mange pictogram. Pictogram er svarte og hvite grafiske symboler, og brukes som kommunikasjonshjelpemiddel. Mats' pictogrammer ble primært brukt for å forberede ham på hva som skulle skje gjennom skolehverdagen – som en dagsplan. Han ble presentert for tre ulike symboler gjennom dagen: spise, toalett og arbeid. Etter at de ble presentert ble de lagt i esken igjen. Mats brukte stort sett dette rommet kun til å få presentert dagsplan i.

Mats' kommunikasjonshjelpemidler ble totalt ubrukelig for ham av flere årsaker:

*De var ikke systematisert, men lå hulter til bulter i en eske.

*De var inne i et utilgjengelig rom store deler av dagen, og ikke tilgjengelig for Mats

*De ble ikke brukt til kommunikasjon, men til forberedelse

*Mats hadde ikke kommunikasjonspartnere som var modeller for ham – han viste da ikke hvordan man kommuniserer med grafiske symboler.

Etter å ha kartlagt Mats kommunikasjonsferdigheter – og kommunikasjonspartnere ble det slik at Mats skiftet skole. Dette var en prosess som var i gang allerede, og som kompetansesenteret ikke hadde noen rolle i. Den ene assistenten som hadde kjent Mats i flere år fulgte med ham to dager i uken på den nye skolen. Mats er en gutt med sterke visuelle ferdigheter, han ser godt og han peker greit. I hans nye skolemiljø handlet det om å gi opplæring i bruk av ASK – hva er viktig og hva er det ikke. Vi laget 6 enkle tematavler med PCS-symboler og fotografi av ting vi viste at Mats var interessert i. Vi bestemte oss for å gå over fra Pictogram til PCS-symboler

både pga at tilfanget på PCS-symbol er betydelig større enn pictogrammene, men også fordi PCS-symbolene har mer liv i seg og derfor kan gi større motivasjon til å ta i bruk. Mats slukte innholdet råt fra første dag! De voksne på skolen og foreldrene fikk opplæring i viktigheten av "de gode kommunikasjonspartnere". Hva de måtte gjøre for at Mats skulle skjønne hva han måtte gjøre for å bli forstått. Pedagogene ved skolen reiste også på et dagsbesøk til en skole vi viste tok ASK på "alvor", og som var meget dyktige kommunikasjonspartnere. Pedagogene på skolen fikk i tillegg opplæringen i bruken av programvaren hvor de kunne lage egne tematavler og symboler de hadde bruk for.

I begynnelsen måtte det mye egen erfaring til. Det var både redsel og usikkerhet rundt egen rolle i opplegget, men de tok det seriøst og satset. Etter ca et halvt år så vi virkelig fruktene av det gode arbeidet skolen var i gang med. Da vi kom på skolebesøk hadde de voksne lagt sin sjel i å utvide Mats sitt ordforråd med stadig nye symboler. De så flere og flere områder de kunne bruke symbolene på – og de var tilgjengelig for ham! De hadde laget en egne tavler som han hadde med hjem slik at han kunne bruke samme system der.



Bruk av kommunikasjonsboka til Mats. Bildet er et illustrasjonsfoto

Mats sin mamma ble etter hvert svært tydelig på at det nå var en utvikling på gang hos Mats. "Han forstår mye mer enn før – og han er ikke så sint som før". Dette gjentok hun ved mange anledninger gjennom det første året vi kjente Mats og hans familie. Vi fulgte Mats, foreldrene, de ansatte i skolen og PPT jevnlig 1-2 ganger annen hver måned det første året. Det ble viktig for oss at de ansatte i skolen fikk jobbe med rådene mellom hver veiledning, og at de klarte å gjøre rådene til sine. Det ble lagt vekt på å ha tid når vi var på skolebesøk, og at vi la igjen noe som nærpersonene rundt kunne bruke etter veiledningene. Dvs at de f.eks fikk hjelp til å lage ulike kommunikasjonstavler mens vi var der, ikke bare råd om å gjøre det. Dette så vi ble en viktig faktor og motivasjon for personalet i skolen for å ta tak videre.

Kommunikasjonsbok

Mats fortsatte sin positive utvikling og behovet for en kommunikasjonsbok meldte seg. Vi var litt usikker på om han kunne manøvrere i en bok og lage seg setninger, så vi startet på en temabasert bok med de symbolene han

allerede kunne. Så la vi til de vanligste ordene barn benytter i tidlig alder. Da Mats fylte 10 år benyttet han ca 250 symboler og hadde mange flere tilgjengelige. Fra han ble presentert de første symbolene til han behersket dette hadde det tatt litt over ett år. Mats såkalte "atferdsvansker" i overgangssituasjoner eller ved ting han ikke likte var så godt som borte!

Hva er fokus?

Mats er utredet flere ganger igjennom sitt liv. Alle har sett på hans ferdigheter og begrensninger, interesser og muligheter, men ingen, ingen har sett på hans kommunikasjonsmuligheter!

Mats var 8 år før noen kom på at Mats kanskje har noe på hjertet. Noen hadde tro på at han kunne lære noe mer!

Når man arbeider med kommunikasjon er en av hovedreglene: man vet aldri hvor langt dette barnet kan nå – hvor mye det kan lære. Barn med kognitiv

svikt fremstår ofte som at de ikke forstår så mye, men de får heller ikke vist dette når de ikke har noen måte å uttrykke seg på.

Mats fikk hjelp – men som så mange andre, kunne Mats fått denne hjelpen mye tidligere. Forskning viser at barn som begynner med alternativ eller supplerende kommunikasjon som 2-åringer får helt andre utviklingsmuligheter enn barn som f.eks begynner som 6- eller 8 åringer. Det er skremmende at vi kan treffe barn som ikke får noen kommunikasjonsmetode før de er kommet i videregående! Noen får det aldri.

Barn med kommunikasjonsvansker er like forskjellige som alle andre barn. De har ingen felles diagnoser. Det eneste de har felles er at alle mangler talespråk helt eller delvis, eller at det er uforståelig for mennesker rundt dem.

Praktiske råd om det å snakke sammen:

- er navnet på en folder med praktiske råd for samtaler med personer som har afasi, dvs. språkvansker etter hjerneslag.

"Det viktigste er at vi greier å formidle det vi har lyst til å si, på en slik måte at det blir forstått av den andre. Det er langt mindre viktig hvordan denne formidlingen skjer" står det øverst på folderen. Folderen gir praktiske råd om likeverd, samarbeid, tillit og kroppsspråk i samtaler der en av samtalepartnerne har afasi.

Folderen er en del av kurspermen "Samtalepartnere for personer med afasi", utgitt av Afasiforbundet i 2006. Den er illustrert av Kirsten Berrum.

Les mer om dette eller last ned folderen på www.statped.no/bredtvvet.



Det nære språket - alternativ kommunikasjon og barna med de mest omfattende funksjonsnedsettelsene

av seniorrådgiver Turid Horgen, Torshov kompetansesenter
e-post: turid.horgen@statped.no

Une var snaut to år da vi møtte henne første gang. Ei nydelig lita jente som sov under hele det lange møtet med mange mennesker til stede. Hun satt i den tilbakelente og tilpassede stolen sin, godt festet. Hun hører til blant de barna hvor det ikke er noen tvil om at foreldre og hjelpeapparat på alle områder må yte en tidlig, stor og uvanlig innsats.

Une skal guide oss gjennom området alternativ kommunikasjon og barna med de mest omfattende funksjonsnedsettelsene. Barn som Une sliter, med CP som hemmer enhver bevegelse, Une har få om noen viljestyrte bevegelser. Epilepsien forstyrrer henne mye, det er så lite som skal til før hun rykker til i anfall. Undersøkelser viste vedvarende epileptisk bakgrunnsaktivitet. Hun får maten i sonde rett i magen, men hun gulper den altfor lett opp igjen til stor bekymring og hun sliter med luftveisinfeksjoner. Det er vanskelig å få kontakt med henne.

Nytt kunnskapsområde

Det er akkurat like viktig for barn som Une å komme i kommunikativ interaksjon med de nære voksne som for det vanlig spedbarnet. Men det er vanskeligere. Kunnskap om dette springer ikke ut "av seg selv", verken hos nybakte foreldre, barnehage eller senere skole, ofte heller ikke i hjelpeapparatet. Kunnskapen må utvikles. Både fordi uttrykkene til barnet med store funksjonsnedsettelsener er annerledes og svake og fordi hvert barn er unikt i seg selv. I tillegg er fagområdet kommunikasjon og muligheter for barna med de mest omfattende funksjonshemmingene nytt. Ofte forblir fokus alene på alle de somatiske, store problemene.

Fokus her er hvordan det er mulig å etablere samspill og kommunikasjon mellom barn som Une og hennes nære. Denne artikkelen skrives på bakgrunn av erfaringer fra Torshov kompetansesenter, m-seksjonen. Torshov kompetansesenter

har hatt oppgaven nasjonale utviklingsoppgaver overfor elevgruppa mennesker med dyp utviklingshemming.

Tredobbelt blikk for det tidlige

Sjålsagt er det viktig for barn som Une at de nære voksne har kunnskap og evne til å etablere samspill og kommunikasjon så tidlig som mulig. I tillegg er det to områder med kunnskap innenfor den aller tidligste utvikling som er nyttig. Det gjelder kunnskap fra den nye relasjonelle spedbarnsforskningen og nyere kunnskap om fortidlig fødte barn. Når denne kunnskapen kobles sammen med kunnskap om konsekvenser av funksjonsnedsettelsene gir det oss hjelp til å se barnets behov. Et sterkt og svært nyttig redskap er videoopptak. Da kan vi observere barnet sammen med de nære voksne, se om igjen det som gikk så fort, se bilde for bilde. Vi kan se etter hva barnet gjorde og hva den voksne gjorde, Se med åpne, nysgjerrige og aksepterende øyne. Vi leter etter de gode episodene, der de to får det til. Det er det vi trenger og det er der de beste hemmelighetene ligger.

Inspirasjonen fra relasjonell spedbarnsforskning

Det er nyttig å sammenfatte kunnskapen om hva som kan gi samspill og kommunikasjon mellom barn med de største funksjonsnedsettelsene og de nære voksne inn i teoriramma til Daniel Stern, slik han utvikler den i Barnets interpersonlige verden (2003). Han og andre spedbarnsforskerne (f.eks. Bråten, 2000, 2004, Trevarthen, 1993) har satt fokus på den relasjonelle kunnskapen i det tidlige samspillet. Blant det nyttige er en revisjon av forståelse for hvordan utvikling skjer. Den tradisjonelle forståelsen var at utvikling skjer i stadier, hvor et nytt utviklingsstadium fortrenger og omskaper de mer primitive reaksjons- og handlingsmønstre til et mer avansert. Stern etablerer isteden en lagdelt utviklingsmodell med livstema og påpeker at alle utviklede kommunikasjonsmønstre og måter å forstå hverandre på beholdes hele livet, de understøtter og spiller sammen

med de mer avanserte uttrykkene. Han kaller det "måter å være sammen med den andre på". En enkel måte å fatte (noe av) dette på er at vi ikke forstår et utsagn ut fra ordene alene, men måten de sies på, uttrykket i stemmen, bevegelsene som følger ordene, pausene osv., sammen med konteksten de uttrykkes i, gir alt mening til utsagnet. Det er en utvidende forståelsesmåte.

Den nære voksne kan hente ut sin beredskap for nær kommunikasjon – er det ikke akkurat det vi ser når nybakte foreldre og alle voksne som ønsker kontakt, tilpasser ansikt og lyder til det spedbarnet blir mest fanget av? De tilpasser seg samtidig til de kroppslige uttrykkene til barnet når det gjelder måten å holde og roe. Vi kan lete oss fram til hva slags nær kommunikasjon Une trenger for å bli oppmerksom, holde oppmerksomheten og fatte det som den nære voksne søker å kommunisere til henne. Det gjelder både når hun er snau to år og når hun blir seks og tjueseks år. Tema-modellen etablerer et fokus på det som er grunnleggende for alle, hva slag tilnærming som skal til for å skape kommunikasjon og gjensidig forståelse.

Fra start og fram til tidspunktet i spedbarnets utvikling hvor begrepsutviklingen skyter fart (fra 0 – ca 18mnd), skisserer Stern tre store områder eller tema i disse måtene å være sammen på. De to første tema framtrer også fra starten i samspillet, mens de har perioder hvor



Et lite barn og den voksne bruker mye av det nære språket

de er hovedtema. Inspirert av dette, koblet sammen med kunnskap om konsekvensene av funksjonsnedsettelsene, skisserer jeg tre utviklende måter å være sammen med barn som Une. Det kan også forstås som tre grunnleggende måter å være sammen på – som mange flere enn barn som Une har nytte av (Horgen 2006).

Tre utviklende måter å være sammen på

De tre måtene er karakterisert av den nære voksnes væremåte og handlinger. Innstillingen bak, holdningen om vi vil, er viktig. Innstillingen kan kanskje sammenfattes som aksept, som en interessert søken etter hva barnet uttrykker – akkurat nå - slik som det har det. En ekte interesse for å nå den andre, dette annerledes mennesket. Den nære voksne framtrer som innlevende, medlevende og nøye tilpasset alle barnets bevegelser og lyder. Synkron i uttrykket. Dette er felles for de tre væremåtene. Med inspirasjon fra Stern kaller jeg de tre væremåtene for den selvregulerende, den samklingende og til slutt den nærværende andre. Disse tre væremåtene møter utviklingsmessige behov hos barnet med omfattende funksjonsnedsettelse. De fremmer sjølsagt samspill og kommunikasjon, men gir også forutsetning for å gå inn i samspillet for barnet og utvider samspillet til omverden og hjelper barnet til mestring og mening i og av omverden. Når vi studerer barnet og den voksne i de gode episodene finner vi at væremåtene overlapper hverandre og den voksne veksler mellom dem, innenfor noen få minutter kan alle tre opptre. Men for framstillingen må de skilles ad.

Den selvregulerende andre

Barn som Une sliter, når hun gulper opp maten eller hoster fortvilet er det akkurat det hun gjør, hun får ikke med seg noe som helst annet. Den nære voksnes oppgave er å gi henne hjelp til å regulere seg selv, slik at hun kan rette oppmerksomheten ut mot omverden. Ofte overmaner trøttheten barna som Une, forholdet mellom søvn og våkenhet er vanskelig. Kanskje er det ikke noe som fenger i det som skjer rundt barnet, kanskje er det for mye til at det kan fattes. Da kommer trøttheten sigende, kanskje er ikke nattesøvnen god. Det er et vanskelig område for regulering. Nesten alle barn som Une har enten for høy eller lav muskeltonus. Når de

forskrekkes eller blir glade spenner kanskje musklene seg og sender barnet i en bue bakover i stolen. Da er det ikke mulig for dem å være oppmerksomt tilstede. Une slet med vedvarende små epileptiske anfall da vi møtte henne. Alt dette er pedagogiske tema. Det krever sjølsagt kunnskap om hvordan å møte hvert av problemene. For eksempel trenger mange skjermede hvilesteder også på dagtid.

Kunnskap og samarbeid med helseinstanser er nødvendig. Utover denne kunnskapen er det nødvendig å utvikle kunnskap om hvordan å møte barna når de sliter. Akkurat her er oppgaven som den selvregulerende andre viktig. Vi kan ikke ta vekk dette "slitet" eller "forstyrrelsene", men vi kan lære å møte barnet slik at det får best mulig hjelp til å regulere seg selv. Det kan beskrives som å "snakke med" de uregjerlige musklene, den for trøtte kroppen eller til og med de små epileptiske rykkingene (Horgen, Løvås og Nilsen 2002). Det er et dialogisk samspill med kroppen til barnet, slik den uttrykker hvordan barnet har det, for å hjelpe barnet til å få kontroll. Barnet trenger denne hjelpen for å kunne rette våken oppmerksomhet ut mot mennesker og gjenstander i omverden.

Den samklingende andre

Oppgaven til den samklingende andre er å skape dialog hvor de to er gjensidig oppmerksomme overfor hverandre. Våkent rettet mot hverandre med vekslende innspill. Alle kroppslige uttrykk; pust, lyd, berøring er gyldige. Å svare på barnets sukk gir kanskje mulighet til å utveksle sukk. Å dele gledeslyder over å f.eks svinge i en huske, øker uten tvil den felles fryden. Å lene seg mot den nære voksne, fra å sitte godt omsluttet på fanget, kan for noen bli starten på en frydefull "bytte nese" lek.

Oftest er oppgaven til den nære voksne å ta utgangspunkt i barnets lyd eller bevegelse og svare på det, med pust, lyd, tempo og "kraft" i berøring, nøye samsvart med barnets uttrykk. Å klinge sammen med barnet er en treffende beskrivelse når det går godt.

Regler og små sangsnutter er gode hjelpemidler, de skaper rammer som de to kan handle innenfor. Alle de tidlige vanlige barnereglene er bygd opp rundt

kroppslige bevegelser som det spede barnet etter hvert mestrer. Bake kake søte "starter" når barnet greier å klappe hendene sammen, ride ranke baserer seg på fryden over å humpe på fanget. Den nære voksne til barn som Une må lage sangene eller reglene eller tilpasse de kjente til det barnet kan bidra med, slik at de to kan klinge sammen. Gjennom dette får begge to grunnkompetanse i dialog – de to lærer å lære av hverandre.

Utviklingen av denne gjensidige forståelsen, dette nære språket, skjer i alle dagens handlinger og hendelser. Det dreier seg om når barnet skal løftes ut av senga om morgenen, om stellet og å løftes ned i rullestolen, inn i bilen – og videre om hver eneste hendelse i løpet av dagen. Alle de aktivitetene som skjer hver eneste dag, rutineene som er helt nødvendig, i alle planlagte aktiviteter og i tiden som er mellom dette.

Den nærværende andre

Oppgaven til den nærværende andre begynner når barnet greier å rette oppmerksomheten utover de to, mot en hendelse eller gjenstand eller et annet menneske i omverden. Oppgaven er å lete etter hva som kan sanses ut fra de sanseforutsetningene barnet har, introdusere og gjerne gi liv til gjenstanden. Stjernerdyrset glitrer fint med sine gyllne barrer og det klinger vakkert. Une synes det er lekkert, hun kan ikke nå den med hendene, men når hun blir ivrig løfter hun albuen. Da kan hun selvsagt utforske stjernerdyrset med albuen. Det er den voksne nærvær som avgjør om de ivrige bevegelsene, som ofte er både små og uvanlige, skaper en ny erfaring for barn som Une. Å erobre omverden er en utfordring både for barnet med de omfattende funksjonsnedsettelsene og for den nære voksne. Et barn med bevegelsesmuligheter vil oppsøke attraktive gjenstander og hendelser, manipulere og erfarer. Alt dette må en god hjelper våkent bidra til. Det gjelder både å finne hva som barnet kan nå med sansene sine og hvordan barnet kan påvirke og få erfaringer. Det krever et intenst nærvær, være sammen med, og se barnet i vid forstand, utvide med noe barnet kan fatte, skape variasjon og gi mening. Barn som Une vet ikke hva en klangstav (eller noe annet) er før hun har prøvd den selv. Gjenstanden for henne blir til i

møtet med den. Den voksne må bringe gjenstanden – det sansemessige gripbare til Une, eller Une til gjenstanden. Det er spennende når Une selv skaper klang med egen bevegelse - enda mer spennende enn når den voksne lager lyden. Gleden, den følelsesmessige opplevelsen kanskje spesielt over å lage lyden sjøl, skaper hukommelsesspor. Ut av disse sporene, hvordan det er moro å lage lyd sammen med den nære voksne, trer etter hvert delene fram. Da er muligheten der for at lyden ”stjernedryss” og ”spille” kan referere til gjenstanden og handlingen.

Her er disse tre måtene å være sammen med barnet med store funksjonsnedsettelse, den selvregulerende, samklingende og

nærværende, svært kort skissert. Forsøksvis sammenfatter disse væremåtene kunnskap som er nyttig når det gjelder å etablere kommunikasjon og skape felles forståelse mellom barnet og den nære voksne og videre å etablere og utvide forståelsen for omverden.

Litteratur:

Bråten, S. (2004): *Kommunikasjon og samspill, fra fødsel til alderdom*. 2 utgave, Universitetsforlaget

Bråten, S. (2000): *Modellmakt og altersentriske spedbarn*, Essays on Dialogue in Infant & Adult, Sigma

Horgen, Turid (2006) *Det nære språket, språkmiljø for mennesker*

med multifunksjonshemming, Universitetsforlaget.

Horgen, Turid, Nilsen, Benthe og Løvås, Mette (2002) *Språket som berører, taktil kommunikasjon*. Spesialpedagogikk nr. 2.2002

Stern, Daniel L. (2003), *Spedbarnets interpersonlige verden*, Gyldendal Akademisk

Trevarthen, C. (1993): *The function of emotions in early infant communication and development*, i Ed. Nadel, J. and Camioni, L.: *New Perspectives in Early Communicative Development*, London and New York, Routledge

Tidlig bruk av grafiske symboler

av rådgiver Monica M.Fjellidal, Torshov kompetansesenter
e-post: monica.fjellidal@statped.no

Sofie er 3 og ½ år og har nettopp begynt på storbarnsavdeling. Dette er som regel både spennende og gøy, men også litt skummelt for både foreldre og barn. For Sofie og hennes foreldre var det litt ekstra skummelt, Sofie har nemlig ikke noe talespråk og kommuniserer ved hjelp av grafiske symboler. Dette er ingen vanlig måte å kommunisere på, og derfor er det som regel ingen voksne eller barn som kan noe om denne formen for kommunikasjon. Heldigvis for Sofie har hun gått på småbarnsavdelingen i samme barnehage siden hun var ett år. Der har også flere av barna fra storbarnsavdelingen gått tidligere og de har lært en god del om Sofies måter å kommunisere på.

Fram til Sofie var 1 ½ år kommuniserte hun ved å se på det hun ønsket å gjøre, hun gråt når hun var lei seg og smilte når hun var fornøyd. Når hun skulle påkalle oppmerksomhet lagde hun en lyd. Dette var stort sett det hun kunne kommunisere. Disse formene for kommunikasjon er meget verdifulle, men ikke tilstrekkelig for alle barn og det er som regel bare de aller nærmeste som forstår slik kommunikasjon.

Innføring av alternativ og supplerende kommunikasjon

Språkutviklingen hos barn generelt er enorm de fem første årene, slik at det var viktig å komme i gang tidlig med alternative og supplerende måter å kommunisere på (Siegel og Cress, 2002).

For at Sofie skulle utvikle seg språklig og kunne kommunisere med flere voksne og med barn, var ønsket at hun skulle tilegne seg grafiske symboler. Begrunnelsen til at grafiske symboler ble valgt er at Sofie har en type Cerebral Parese som gjør at hun ikke har god nok motorikk til å lage håndtegn. I starten skjedde det ved at foreldrene, de voksne og etter hvert andre barn i barnehagen tok i bruk grafiske symboler i de fleste situasjoner. De viste Sofie grafiske symboler hver gang noe skulle skje. Når hun skulle spise ble det grafiske symbolet for å spise vist og når de skulle leke ble lekesymbolet vist. Dersom leken var en dukkelek, ble alle de grafiske symbolene som har med dukkeleken pekt på, sagt også ble det lekt. Eksempler på grafiske symboler som ble brukt er dukke, kle på, kjole, sove, trøtt, sulten og lignende.

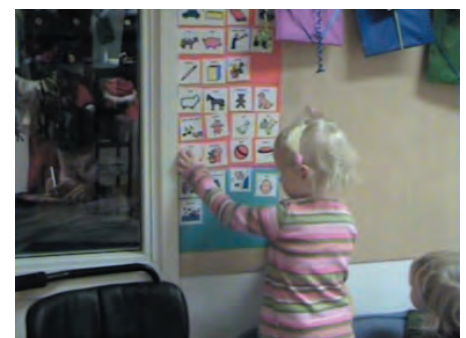
Innføring av grafiske symboler for barn som er så unge er krevende. Det er vanskelig å forholde seg til både en voksen, et barn, selve leken og symbolet. Derfor bør innføringen av symboler skje ved at de inkluderes i leken eller

aktiviteten (Light, Parson og Drager, 2002).

For å minimere antallet objekter Sofie måtte forholde seg til, ble det lagd og lest pekebøker. Pekebøkene inneholdt symboler som kunne brukes til å snakke om innholdet i bøkene. Disse bøkene var like interessante for de andre barna som for Sofie, og Sofie og de andre barna lærte raskt hvordan de skulle leses.

Inkludering og språkmiljø

Sofie er inkludert i en vanlig barnehage og det gir henne muligheter for varierte språklige erfaringer når det gjelder bruk av grafiske symboler og andre alternative og supplerende kommunikasjonsformer som for



Barna i barnehagen oppsøker symbolene når de skal snakke med Sofie

eksempel tegn til tale. Men det krever at barnehagen klarer å skape et tilstrekkelig språkmiljø som ivaretar hennes behov (Tetzchner, Brekke, Sjøthun og Grindheim, 2005). På veggene i barnehagen ble det hengt opp symboler festet med borrelås slik at både voksne og barn lett kunne hente ned symboler når det var noe de ville si Sofie. Ved å se på hva de voksne gjorde, lærte de andre barna på avdelingen raskt hvordan de kunne snakke med Sofie. De hentet ned det symbolet de ville vise og si til Sofie.

Bruk av språket via en kommunikasjonsbok

Barn lærer språk ved å bruke språket. Sofie måtte derfor selv ha tilgang til symbolene slik at hun kunne bruke dem når hun hadde behov. Dermed fikk Sofie en kommunikasjonsbok som de voksne benyttet i kommunikasjon med henne. Kommunikasjonsboken hennes styres med øynene. Det vil si at hun ser på det symbolet hun ønsker å si. Dette fordi øynene er den delen av kroppen som Sofie har best kontroll på.

Den første kommunikasjonsboka Sofie fikk hadde fire symboler på hver side. Foreldrene og de voksne i barnehagen forsto etter hvert at Sofie kunne forholde seg til flere enn fire og den nye boka med åtte symboler på en side er under utarbeiding. Sofie ser på kommunikasjonsboken når hun har noe å si og hun ser på symbolene når hun skal si ordet.

Opplæring av de voksne

Da Torshov kompetansesenter fikk henvisningen fra PPT kunne verken foreldrene til Sofie, de voksne i barnehagen eller PPT noe om alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK). De voksne rundt Sofie er avgjørende for at hun skal kunne utvikle seg språklig og kommunikativt. De voksne har fått jevnlig veiledning gjennom

to år i hvordan bruke symboler i kommunikasjon med Sofie.

Til å begynne med var rådgiverne fra Torshov kompetansesenter modeller og deretter ble personalet filmet i samspill med Sofie. Personalet fikk tilbakemelding på videoene ca en gang i måneden. I tillegg fikk personalet, PPT og foreldrene opplæring i det symbolprogrammet Sofie bruker og om ASK generelt.

Barn har etter barnehageloven rett til medvirkning

I følge foreldrene, barnehagepersonalet og tester tatt, forsto Sofie det samme som de andre barna på hennes alder forsto. Men hun kunne ikke uttrykke like mye som de andre. I følge barnehageloven har alle barn rett til medvirkning og det gjelder også Sofie. Ved hjelp av symboler har Sofie nå muligheten til å være med å bestemme. Et eksempel på det er når barnehagen har samlingsstund. Da får barna lov til å bestemme hvilke sanger som skal synges og Sofie bestemmer sanger på lik linje med de andre barna.

Overganger

Barn opplever overganger flere ganger i løpet av et liv. De opplever overgangen fra hjem til barnehage, mellom avdelinger i en barnehage, overgangen fra barnehage til skole osv. Disse overgangene er en utfordring for barn flest, men ofte en større utfordring for barn med nedsatt funksjonsevne. Heldigvis for Sofie så ble ikke overgangen hennes så vanskelig.

Personalet på den nye avdelingen har fått innføring i bruk av symboler og kommunikasjonsbok. Barna som går der kjenner Sofie fra før av og flere av dem vet hvordan symbolene skal brukes. Dette fører til at Sofie får kommunisert på si måte.



Sofie leker med en av de andre ungene i barnehagen. Grafiske symboler er en naturlig del av kommunikasjonen i leken.

Referanser

Light, J.C., Parsons, A.R. og Drager, K. (2002): "There is More to Life Than Cookies": Developing Interactions for Social Closeness with Beginning Communicators Who Use AAC. , Baltimore; Paul H Brookes Publishing Co. I Reichle, J. mfl, Exemplary Practices for Beginning Communicators. Implications for AAC.

Siegel, E.B., og Cress, C. J. (2002). Overview of the Emergence of Early AAC behaviors: Progression from Communication to Symbolic Skills, Baltimore; Paul H Brookes Publishing Co. I Reichle, J. mfl, Exemplary Practices for Beginning Communicators. Implications for AAC.

von Tetzchner, S., Brekke, K.M., Sjøthun B. og Grindheim, E.(2005) Constructing preschool communities of learners that afford alternative language development. Augmentative and alternative communication, june 2005 VOL. 21 (2), pp. 82-100

Boktips:

"Tsunami i kroppen" av Wenche Løseth"

Ei sterk historie om ei ung mor som blir ramma av hjerneslag og hennar kamp tilbake til samfunnet

Spor forlag

ISBN: 9788291139319



Innmeldingsskjema

Personalia

Navn: _____
Telefon (privat): _____ E-post: _____

Medlemstype (Sett kun ett kryss)

- | | |
|---|--|
| <input type="checkbox"/> Bruker / Pårørende | <input type="checkbox"/> Institusjon / skole |
| <input type="checkbox"/> Enkeltmedlem | <input type="checkbox"/> Nasjonal bedrift |
| <input type="checkbox"/> Student | <input type="checkbox"/> Internasjonal bedrift |
| <input type="checkbox"/> Pensjonist | |

Abonnement

Tidsskriftet AAC (Augmentative and Alternative Communication), engelskspråklig, kr 500,-/år ved ordinært medlemskap. Kr 320,- for studenter/pensjonister.

ISAAC Norges tidsskrift *Dialog* inngår vederlagsfritt i alle medlemstyper.

Arbeidssted

Navn på firma / institusjon: _____
Telefon: _____ Telefaks: _____
E-post (arbeid): _____

Post sendes til:

Instans: _____
Adresse: _____
Postnr- og sted: _____

Faktura for betaling av kontigent sendes til:

Instans: _____
Adresse: _____
Postnr- og sted: _____

Undertegnede melder seg med dette inn i ISAAC Norge:

Sted og dato: _____
Underskrift: _____

Send skjemaet til:

ISAAC Norge
v/ Pål Wensberg
Thorneløkkvn. 7
1531 Moss
pal@wensberg.no

Returpost

Hanne Almås
c/o Trøndelag kompetansesenter
Postboks 373
7601 Levanger



ISAAC er en frivillig medlemsorganisasjon som har til oppgave å arbeide for å øke kommunikasjonsferdigheter og gi muligheter til bedre livskvalitet for personer med alvorlige kommunikasjonsvansker. Dette gjør ISAAC ved å være et forum for informasjonsutveksling og nettverksbygging blant personer med kommunikasjonsvansker, deres samtalepartnere, fagpersoner, studenter, beslutningstakere, produsenter, leverandører og andre.

ISAAC arrangerer internasjonale og nasjonale konferanser og kurs og gir ut medlemsblader, bøker og et videnskapelig tidsskrift.

ISAAC fremmer forskning og utvikling innen alternativ og supplerende kommunikasjon. Aktuelle områder er innlæring av kommunikative ferdigheter, gjenopptrening av tapte funksjoner og utvikling av nye kommunikasjons-systemer.

Hvis du vil lære mer om ISAAC kan du slå opp på ISAACs norske internettsider. Her finner du også medlemskapsinformasjon og påmeldingsskjema.

Nettadressen er: www.isaac.no

Oversettelse av bøker til BLISS:

Det finnes flere oversatte bøker for brukere av Bliss. Følgene kan fritt lastes ned på Isaacs hjemmesider:

Følgende bøker er oversatt til BLISS:

- Tassens Klokkebok
- Nemo den lange reisen
- Fem fabelfylte fotballhistorier
- Tassens Tellebok
- Tassen besøker bestemor og bestefar
- Ole Brumms store bok om ord
- Fem hellige heksehistorier

-Temabøkene til læreverket Fritt Fram er oversatt til Bliss. Oversettelsene samt restopplaget av de originale temabøkene er fritt tilgjengelige. Disse kan man få tilgang til hos Trøndelag kompetansesenter eller på www.ask-loftet.no

Social Networks

Social Networks: En kommunikasjonsoversikt for mennesker med store kommunikasjonsvansker og deres kommunikasjonspartnere er et kartleggingsmateriale som identifiserer faktorer som påvirker kommunikasjonen hos mennesker med store kommunikasjonsvansker.

Kartleggingsmaterialet retter særlig oppmerksomhet mot rollen samtalepartnere har i samhandling med personer med behov for alternativ og supplerende kommunikasjon. I *Social Networks* plasseres personens samtalepartnere i ulike sirkler, avhengig av hvilken relasjon den enkelte har til personen.

Social Networks kom i norsk utgave i 2006 og kan bestilles hos Trøndelag kompetansesenter på telefon 74 02 28 30 eller www.statped.no/trondelag.

Materialet koster kr 350,-, og består av manual og tre noteringshefter i trykt utgave samt noteringshefte i elektronisk utgave.